Francesc Costa Oller

El Pont del Lledoner

Una història de camins reals a l'Ordal i batalles franceses

El Pont del Lledoner

Francesc Costa Oller

El pont del Lledoner

Una història de camins reals a l'Ordal i batalles franceses

Mataró, 2023

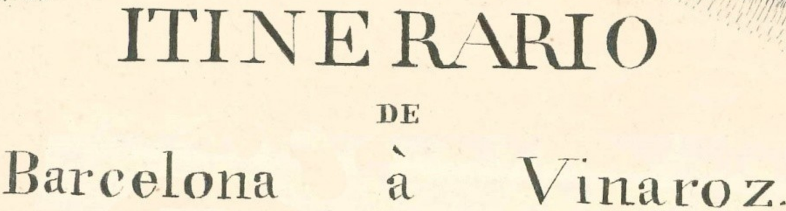
A tots els que quan trobem papers vells no ens espanta la pols, perquè hi ha persones, vida, històries amagades, arreu.

«es inherente a la naturaleza frágil del hombre simpatizar con lo que perece y volver los ojos con cierta triste complacencia hacia lo que ya no existe». Gustavo Adolfo Becquer

Edició digital.
https://ub.academia.edu/FrancescCosta
https://archive.org/details/@francesc_costa
https://zenodo.org/communities/fco/?page=1&size=20

ÍNDEX

Itinerario de Barcelona a Vinaroz (c.1840). Ministerio de Defensa de España. Biblioteca virtual.

Vols anar de Barcelona a València i vius en temps besavis, perills del camí precari per les costes de Garraf, memòria d'un que hi passa amb esglai, «este camino se hace por las fragosas cuestas, y despeñaderos, casi perpendiculares a la mar, la qual bate fuertemente al pie de las rocas». Jornades entrebancades però més tranquil·les per Olesa, que hi edifiquen l'hospital de Bonesvalls, per acollir pobres, pelegrins, viatgers. Colors del pintor Mir que s'hi acosta quan els que caminen fa segles que han descuidat aquestes parets, oblidades pel camí setcentista que de Barcelona travessa el riu Llobregat pel pont de Molins de Rei, acabat de fer, puja el coll d’Ordal, troba el pont del Lledoner, i baixa cap a Vilafranca. I d’aquesta nova ruta, Camí Real i carretera, tracten aquestes pàgines, de quan i com la treballen, del país que hi ha a l’entorn i del país que hi neix, i del pont desmesurat que un enginyer col·loca sobre un rierol imprecís. Però abans que el rei Carlos III es fixés en aquest país de torrenteres i muntanyes trencades, perquè va de dret cap al sud, a l’objectiu, hi ha un camí medieval que ressona als arxius en papers que tracten de coses de la gent de la contrada, dels que creuaven el coll per feina, pagesos, comerciants, soldats.

Oleguer Taverner d'Ardena, comte de Darnius. *Corregimiento de Barcelona* (c.1720). Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.

UN CAMÍ REAL PEL COLL D'ORDAL

Massís del Garraf, serra d'Ordal, entorn abrupte, cingles i torrents secs enmig d'una vall de sòl pedregós, irregular, pagesos que viuen de la terra difícil, del bosc, dels ramats, treball cansat per fer útil els marges costeruts, parets de pedres per plantar vinya, feixes mínimes, barraques que encara hi són, oliveres, blat i molins de farina. Geografia de la resistència, poca gent el segle setze en una dotzena de cases a les muntanyes treballades per la riera de Cervelló i la de Rafamans, que han obert un pas raonable, lleres que un camí medieval ha fet servir pel trànsit de persones. I un dia, aixequen un castell que si primer és de frontera en temps pacífics és guardià, sobre una penya, estratègica situació amb un ample domini visual dels que passen pel Camí Real, i on hi ha la masia de Can Julià, turó on comença la pujada del coll d'Ordal, una torre de guaita amb gent armada quan calia ordenar la terra.

Si seguim les guies que amb molt poques dades intenten orientar els que caminen les sendes medievals, i diuen coses d'aquest país, la primera, de cap a 1430, és l'*Itinerarium de Brugis. Via prima que est diversorum locorum mundi distantia demonstrativ*, poques paraules per indicar un camí que surt d'*Abarselone* [Barcelona], passa per *A Saint Voye* [Sant Boi del Llobregat], arriba a *A ville franque* [Vilafranca del Penedès] i cap a València. I el manuscrit d'Ambrosio Borsano, de l'any 1687, parla del camí que va a Sant Boi, i «de dicho lugar se aparta el camino desfiladero de las cavalgaduras y ba por la montaña a Vilafranca del Penedès». El de les *cavalgaduras* és «el camino caril que viene de Barcelona para Tarragona, y dicho camino biene por Martorell, y no es mui bueno camino por aver de badiar diferentes vezes al río Anoia, y pasar unos barancos malos». Cap dels dos documents no diu si per arribar a Vilafranca passen per Olesa de Bonesvalls, camí principal on un hospital acull els vianants, o per l'Ordal, no tant transitat però més curt.

La ruta de l'Ordal és tant antiga que diuen que l'any 1211 hi passa, anant a Poblet, Giovanni di Pietro Bernardone, que encara no era Sant Francesc, i l'acullen al mas del Lledoner. Sòlida presència de la casa com a senyal de pas en diversos mapes, i en la història que explica el monjo cistercenc Claude de Bronseval, que el 9 d'octubre de l'any 1533 deixa Vilafranca, «havent escoltat missa, vàrem sortir i vàrem prendre un camí dolent i molt desagradable, ara fang, ara aigua, ara pedres, pedregars, roques, penyes, un camí entre muntanyes i valls. I després de caminar fins a l'hora novena, vàrem arribar a una casa de camp anomenada *Almas Deitha*

Dona [mas de la Dona o del Lledoner], bona i bonica, i ben fortificada. Des de la cinquena fins a l'hora novena havíem recorregut tres llegües. Després d'haver dinat allà, vàrem agafar un camí molt dolent, muntanyós i pedregós, per baixar a unes cavitats on hi havia casetes. I seguint la petita vall, vàrem passar per sota d'un castell que es diu *Herbillon* [Cervelló], un dels antics de Catalunya, i un altre anomenat *Montcade*, i finalment vàrem arribar a un poblet anomenat Sant Vicenç [dels Horts]. Passant-lo i seguint la vall, vàrem arribar per alts turons fins al poble anomenat Sant Boi, i allà vàrem haver de creuar un riu horrible i terrible que es diu Llobregat, molt perillós. Després de travessar un pont de fusta, vàrem continuar al costat del riu fins a arribar a un poblet anomenat *Adesto*, on ens vàrem allotjat be, però ens varen tractar malament, i no vàrem trobar res més a la mateixa regió».

Per primera vegada tenim descrit el recorregut que d'antic havia comunicat el Penedès amb Barcelona per un camí de ferradura maldestre, amb els llocs de pas que fins el segle divuit seran útils. Un pergamí de l'any 1599 confirma que el mas del Lledoner és a peu del Camí Real de Barcelona, i un mapa de Catalunya signat per Joannes Baptista Vrints el 1608 també situa la casa en aquest entorn com un punt de referència, tot i que no precisa el camí, i també és una casa aïllada al mapa de Matthaeus Seutter de 1725. Al primer on hi ha el camí i la casa és al de Barcelona i els seus entorns del comte de Darnius, de cap al 1720, que indica com a llocs de pas Sant Vicenç dels Horts, el castell de Cervelló, la casa del Lledoner i les cases de Cantallops.

I arribem a una guia, també del comte de Darnius, que cal situar cap a l'any 1726, amb informació detallada. Senyala dos camins després del Llobregat, un que «va en Sant Boi, de aquí va a Sant Climent, sube la montaña de Begues, después a Olesa de Bonesvalls, las Gunyoles, Sant Cugat Sesgarrigues, y llega después a Vilafranca del Penedès. Este camino hasta llegar a Sant Climent es bueno y carretero, de Sant Climent hasta Begues todo desfilado con una grande subida, más rodeándola se puede hazer carretera, y de aquí hasta Vilafranca del Penedès es camino llano, y con mucha facilidad se haría carretero». El segon camí ens interessa més, arriba a «Sant Vicenç dels Horts, de aquí sube al hostal del Lledoner, passa a Cantallops, Avinyonet, Sant Cugat Sesgarrigues, llega después a Vilafranca del Penedès. Este camino es bueno, llano y carretero, menos el pedazo de la subida del hostal del Lledoner quien en tiempo antiguo ya a sido carretero, es el camino mas corto de Barcelona a Vilafranca». Notem que a Sant Cugat els dos camins es troben per anar a Vilafranca, que la casa del Lledoner era hostal, i que el camí a causa de la manca de manteniment amb els anys havia perdut la condició de pas de carros. Al mapa de Ca-

talunya de Francisco Xavier de Garma y Duran, de l’any 1764, també hi consta la casa del Lledoner i el camí.

Cal seguir la memòria d’aquest Camí Real, que ha estat trepitjat durant segles pels que volien creuar el coll d’Ordal, i això es pot fer gràcies a set mapes dibuixats pels enginyers militars que anaven obrint la nova carretera, que van de l’any 1771 al 1776. Encara que el seu interès era l’obra nova, tenen cura de situar la traça de l’antic camí que venia a substituir, i així s’ha preservat una gran quantitat d’informació geogràfica, com ara les rieres, els torrents, les muntanyes, i la petjada de l’home en les masies de pagesos, ermites i llogarets que acompanyen el trajecte.

Les jornades comencen a Barcelona, per la Creu Coberta, per l’Hospitalet, per Cornellà, trobarem el riu Llobregat que de segles es passa en barca, i l'any 1303 hi fan un pont de fusta, però les avingudes se l'enduen i l’han de reconstruir, ho fan algunes vegades i a mitjan segle setze ho deixen córrer i tornen a posar una barca, un servei que costa tres diners amb bonança i dotze quan el riu baixa esverat. No arriba a Sant Boi, perquè el camí gira cap a Sant Vicenç dels Horts, i va a trobar la riera de Cervelló, abans, però, passa pel costat del gran molí de farina dit dels Frares, que pren l’aigua d’aquesta riera.

Entrem al país que ara es diu Cervelló, que ni era poble ni tan sols un llogaret, només cases esquitxades de pagesos esforçats sota l’empara d’un feudal que cobra una part de les collites. Pedres d'un castell medieval atrevit, de frontera, al cim d'un rocar, i aquí mana un baró que vigila el país junt amb els de Castellvell i Eramprunyà, arruïnat l'any 1714 per no encertar el resultat d'una guerra. A sota del turó, una església romànica del segle deu resisteix el pas dels temps, airosa, formidable, de Santa Maria, «muy cansada su subida, solitaria encima de aquella roca».

Els mapes en conserven la memòria, a l’esquerra de la riera hi ha Can Teixidor, Can Buixó o Mascaró, Can Grau, Can Romegosa, Ca n'Esteve, Can Jaume Molas, Can Po Molé, Can Bassons i la torre de les Monges. A la dreta, pocs edificis, Can Font, la torra Vileta i Can Vendrell. El camí que ve de Sant Vicenç ha travessat la riera i la segueix al marge fins Can Romagosa i de dret cap a Can Jaume Molas, aquí torna a acostar-se a la riera, que cal seguir sota els contraforts del turó de Montmany. En aquest recorregut hi ha senyalats uns molins, el del marquès de la Manresana o del Baró, un de paper al costat de Can Teixidor, el conegut com molí de Baix, un altre al costat de Can Bassons, i el del Molinet, prop de la torre Vileta, al marge dret de la riera.

És l'any 1789 quan Josep Farrés, veí de Torrelles, escriu les coses de Cervelló a Francisco de Zamora, que és un funcionari viatger que les vol conèixer, tal vegada per qüestions fiscals, i li diu que de poble encara no ho és, «todo separado, con sus mansos», que no hi ha botigues, ni hostal, ni tavernes, ni venda de pa perquè tothom té forn a casa, tres molins de blat, un de paper, i forns de calç que aprofiten les roques d'aquest entorn càrstic, amb tantes coves. Tots pagesos, «gente rústica, dada al trabajo», de secà i de vinya, que venen el vi a Barcelona, horts a les masies, pastors a les muntanyes, i boscos de tallar. Farrés diu que no hi ha presó, «ay un sepo de madera para poner los reos en interín que se cogen», tampoc «no ay biejos porque se murieron», i vol acabar amb la solteria de dotze dones i sis homes, «que si se permitiere fuere del caso que se casare uno con dos, para no dejar las otras llorosas».

Un dels molins és el que fa la mòlta dalt les muntanyes, al veïnat de la Palma, a la vall de Rafamans. Ens hi acostem, perquè els mapes l'ensenyen ple de cases de gent de pagès, Can Vidal, Can Pongem, Can Minguella, Can Paulet, Can Llopart, el mas de Bernich, Ca n'Oller, Can Pongem, la casa de Casilda Petit i la de Can Rafel de la Muntanya. També dos ermites, la de Sant Joan, del segle deu, i la de Sant Vicenç, tal vegada del quinze.

Tornem al camí que hem deixat, seguim sota penyes sòlides i s'acosta el país de Vallirana, un entorn «abierto y disperso su becindario en masías», amb pagesos que treballen les vinyes, les oliveres i el blat, perill de llops que ronden les muntanyes. I aquí tampoc no hi ha cases seguint el Camí Real que puguin semblar un llogaret, però hi ha vida després de trobar una riera que als mapes no té nom, i que ara es diu de Campderròs, i la de Cervelló, que aquí el canvia per Vallirana. Casa de la Llibra, que al segle setze pertany a un tal Pere, d'aquest nom, pedres descalçades d'antics molins, i a tocar, però a l'altre banda de la riera la Casa Nova. Seguint el camí, encara sota altes muntanyes, hi ha la casa de Margarita Jaquènia, la de Francisco Batlle, una pallissa seva, i la de Josep Batlle, de l'any 1602, com ho diu la llinda de la finestra principal. La cartografia no explica que és un molí fariner antic, del segle quinze, però senyala amb detall la sèquia que hi duu l'aigua de la riera. I més endavant el gran casal dels Rovira, pagesos ben establerts.

Imatge viva –verd-blau del dibuixant– de rieres i torrents que fan la vida difícil a la gent que camina per l'entorn, als viatgers i als de casa, perquè no hi ha ponts. Abans de continuar la jornada cap a Vilafranca convé repassar els cursos intermitents que baixen de les muntanyes. De rieres poques, la de la Palma, ara de Rafamans, i la de Cervelló, que com he dit canvia de nom en entrar en terres de Vallirana, i

s'alimenta de tants xaragalls i torrents que li envien l'aigua, i gairebé tots s'escolen de les muntanyes de la part nord, els de Felulla, de Matacans, dels Alls, de Romagosa, de Ca n'Esteve, de les Oliveres, de la Maladona, de les Coves, del Fondo, del Safareig, de l'Arboçar, de la Vall, de Muntaner i de la Carbonera.

Passat Can Rovira el camí travessa la riera de Vallirana quatre cops, i deixa enllà Can Prunera perquè abans comença la pujada cap al coll d'Ordal, senda recargolada per el turó on hi ha l'esglesiola de Sant Mateu, «una capillita que aora sirbe de iglesia», i el cementiri. Del recinte que acollia les pregàries i la missa del diumenge queden algunes pedres, i el ressò de l'evangelista que assenyala que si un cec guia un altre cec, tots dos cauran al forat. Al costat, la masia de Can Julià, el gran mas de pagès d'una família que s'estén al llarg dels segles vinculada als cultius de vinya, ara una ruïna sensacional, cal notar que dos dels mapes que seguim diuen que aquí hi ha la torre de Julià, l'edifici medieval de guaita al Camí Real. Tot plegat a l'ombra d'una roca gran, del Beco, que és el nom d'una casa desapareguda al camí de Sant Ponç, potser la que el mapa assenyala com el mas d'en Pau Julià.

El camí medieval, després d'aquestes construccions, segueix al costat i en la direcció del que ara és la carretera, i passa de mala manera el barranc del torrent del Lledoner, sota una muntanya que amaga la font de l'Alzina. I arriba al mas del Lledoner, una institució en aquestes solituds, pergamins del segle tretze en parlen, i també una notícia del segle quinze, d'en Ponç Romagosa, la família que al llarg dels segles ha resistit sota aquestes teulades. Un gran edifici, amb diversos cossos, portal adovellat, finestra d'estil renaixentista i una amb un escut amb la creu de Malta, que diu 1713. Hi trobem la capella de Sant Francesc, obrada el 1558 per recordar la història que diu que el sant va dormir un dia al mas, quan travessava les muntanyes cap a Tortosa, i que quan els franciscans passen pel camí sempre «han sido y son hospedados con mucha devoción». Vet aquí un famós miracle, quan de la no res s'acosten diversos frares de l'ordre per acompanyar el cadàver d'un mort de la família, i després de sobte desapareixen. La casa, ara coneguda com mas Vell del Lledoner, va servir de temps medievals com hostal als que passaven per aquesta ruta de trànsit notable.

A la vora tornen les angúnies, que cal travessar, baixant i pujant pels marges, fent equilibris, un formidable barranc que ha fet l'aigua, indret que els plànols en diuen torrent Malo, ara de la Boca del Llop, un de tants rierols secs que quan plou van a donar, quilòmetres enllà, a la riera de Rafamans que vessa a la de Cervelló i al riu Llobregat. I és aquí que hi construiran, amb treballs, el gran pont del Lledoner.

El camí arriba a la plana del coll d'Ordal, amb la creu de pedra documentada el segle setze, fita de termes. Destruïda el 19 de març de 1810 pels francesos, un altre cop l'any 1936 i feta de nou el 1952, la trobem al costat d'un tram tallat de l'antiga carretera. En la plana veïna, la cartografia senyala el maset del Lledoner, que es conserva molt reformat al mig d'una urbanització, amb una fusta a l'entrada amb data de l'any 1756.

El camí segueix en part sobre el torrent de la Creu d'Ordal o dels Vidrers i arriba a Can Rovira, en aquell entorn s'obra una plana ampla sota turons on hi ha les grans masies, que estan aquí perquè, lluny de les torrenteres i barrancs, es pot cultivar. Can Parellada, Can Rial, coneguda el segle catorze, i la més gran, Can Rabella, amb la capella de Sant Esteve, ara dedicada a Sant Sebastià, i documentada des del segle tretze, és la més notable del veïnat, una nissaga que amb els anys experimenta un gran increment de patrimoni a causa de diversos enllaços matrimonials, sempre orientats al benefici de la família, que es converteix en la més adinerada de la zona.

I cap a Vilafranca ara tot és de baixada, i el camí continua entre muntanyes, i als marges del torrent de la Creu d'Ordal fins a Can Rossell, on comença un país de camps de blat, de vinya, on el mapa hi veu uns turons propers que no hi són i el baró de Maldà parla de les «dilatadas planuras». A la vora arriba el «lugar de Canta Llops», un aplec de cases de pagesos, i el camí passa pel mig, al carrer Nou la història l'acosta l'estretor de quan només eren els carros que feien la jornada, però a Can Fàbregas si que hi notem el temps. Abans d'entrar al llogaret els mapes indiquen un edifici, però només un li posa nom, és l'Hostalet, tal vegada la casa que en deixar la carretera tenim al davant. Memòria, també del pas de la carrerada, pastors transhumants que amb els ramats van cap a les muntanyes de Ripoll, de Berga, enllà.

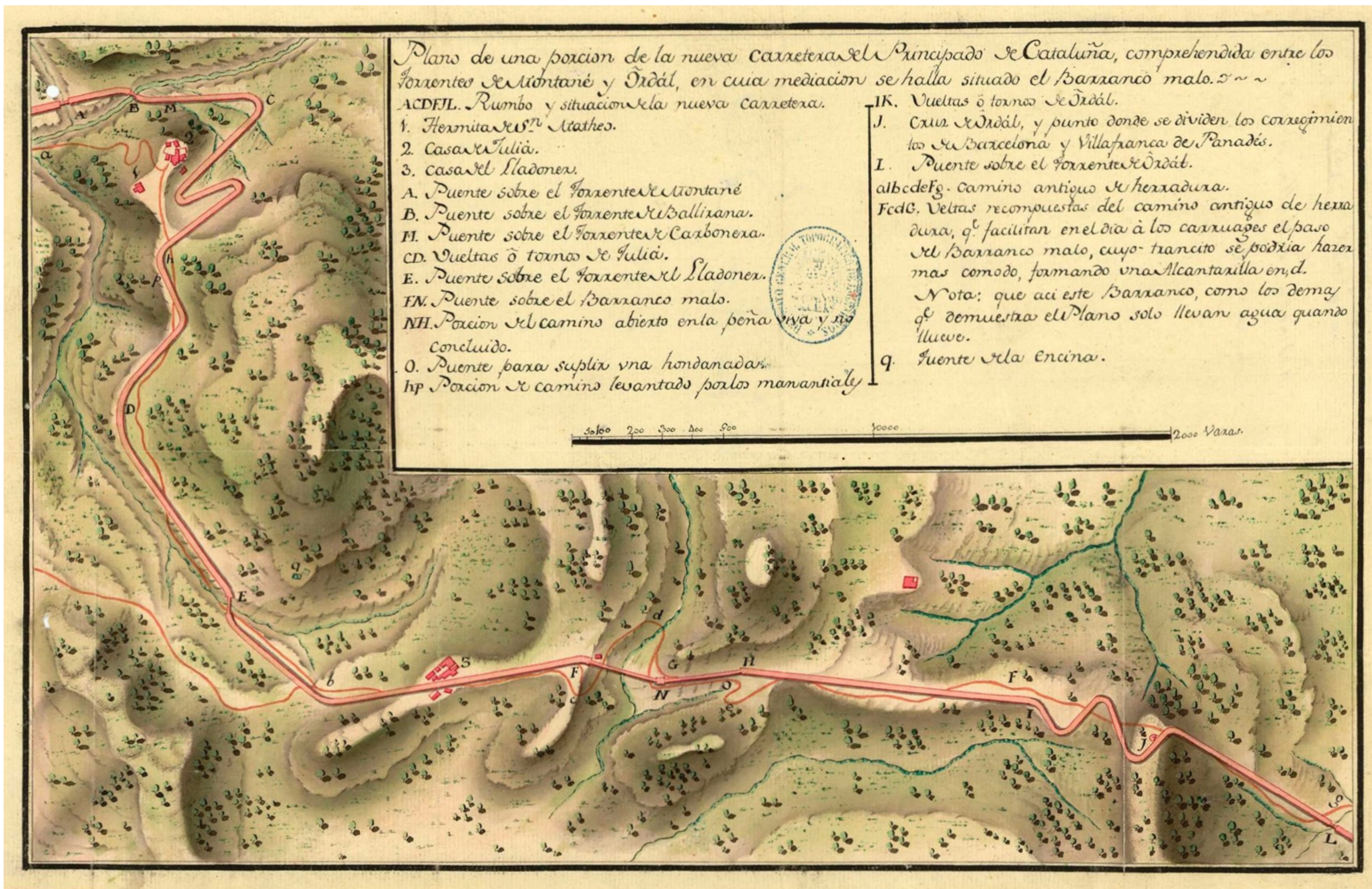
El camí et porta, pla, pacífic, núvols lleugers al cel blau, sense pensar-hi, pels verals de la casa Nova, i la de Clariana, que consta amb aquest nom als papers del segle dotze, edifici senyor, treball agrícola, i amb els anys veïnat minúscul, referència als mapes antics i ara desapareguda, perquè el temps la va ferir i la mà de l'home va acabar la feina, diuen que la gent de l'entorn aprofita el desballestament, pluja i vent que llimen les parets, i les teules, pedres, carreus i finestres cap a casa.

A la vora, les Cabòries, nom raonable i poques cases, un hostal que servia als que hi passaven, i en Francesc Miquel el lloga als regidors perquè era un benefici dels propis que administraven, una manera d'aconseguir recursos, migrats, però. Potser el llogaret es va formar per una circumstància

considerable, a cent metres hi havia –i la podem tocar– la cruïlla on es trobaven el camí que seguim des de Vallirana i un de principal, el Camí Real de Begues que passa per Olesa i el seu hospital, i aquí plegats cap a Vilafranca.

Seguir la plana, i darrera la medieval casa del Pont es troben torrenteres, una, la de la casa de la Masia, memòria de l'edifici que quedava –i ara no hi és– a la dreta, i acostar-se a Sant Cugat, per negocis i a missa el diumenge. Tres quilòmetres sense arbres, i el sol d'estiu, per arribar a l'hostal Nou –ara al municipi d'Olèrdola–, també per la gent de pas, la façana senyala l'any 1722 com a probable construcció. De seguida, a l'horitzó, Vilafranca, on anem.

Abans hem vist a l'esquerra, i a certa distància, però ben situades al mapa, les Cases Roges, una servia d'hostal, i el lloc de Ferran o Casa Milà de Ferran, un punt de referència a la cartografia, una gran propietat agrícola d'antic origen, blat i vinya, masia basilical que encara hi és. D'aquí és la nissaga de Manuel Milà i Fontanals, fill de Josep Milà de Ferran. «De una familia de más que mediana fortuna y de antiquísimo abolengo [...] que pasó a establecerse, en época que no es posible fijar, en un lugarejo llamado Ferrán, de donde el apellido Milá de Ferrán con que era conocida, nació el 4 de Mayo de 1818 nuestro amigo, en Villafranca del Panadés, a donde algunos años antes habían ido á ampararse, como de abrigo más seguro, sus padres, huyendo de los estragos en haciendas y vidas de que eran frecuente teatro y víctimas durante la guerra por nuestra independencia los lugares abiertos á las huestes invasoras.»

Plano de una porción de la nueva carretera del Principado de Cataluña, comprehendida entre los torrentes de Montané y Ordal, en cuia mediación se halla situado el barranco malo (s/d). Ministerio de Defensa de España. Biblioteca virtual.

CONSTRUIR UNA CARRETERA

La iniciativa d'un nou camí per facilitar el trànsit entre Barcelona i València pel coll d'Ordal és del rei Carlos III, de fet és una conseqüència de desplegar el Real Decret de 10 de juny de 1761, que ordena «hacer caminos rectos y sólidos en España, que faciliten el comercio de unas provincias a otras, dando principio por los de Andalucia, Cataluña, Galicia y Valencia». Ara, els principals camins reals es transformaran en carreteres, i la que ha d'anar a Tarragona i València sortirà de Barcelona cap a Molins de Rei, on s'ha de construir un pont de gran llargada per travessar el riu Llobregat, seguirà cap el coll d'Ordal, i aquí cal superar un barranc profund amb el pont del Lledoner, i a Vilafranca. En la resta del camí fins a València, que no és objecte d'aquest estudi, es tracta de rectificar diversos trams, eixamplar-los i construir al pas del coll de Balaguer una obra important. Notem que la xarxa projectada consolida el model radial amb centre a Madrid, sobre els antics camins que ja existien, però aquesta carretera de Barcelona a València és la única que no respon a aquesta lògica, de fet podem dir que és un antecedent del corredor mediterrani, i senyala l'interès real per connectar tres capitals decisives.

Es probable que l'enginyer militar Pedro Martín Zermeño, que al llarg de trenta anys es va encarregar a Catalunya de les obres d'enginyeria, urbanisme, arquitectura i la reforma dels camins reals, fos l'autor del projecte original, però el primer plànol, dels digitalitzats a l'Archivo General Militar, el signa el febrer de 1771 l'enginyer militar Miguel Moreno, encarregat de planificar el territori entre Molins de Rei i Vilafranca, per desplegar la nova carretera. Aquesta documentació gràfica parcial va de l'any 1771 al 1776, i correspon als primers temps de l'execució i progrés de l'obra nova fins a Vilafranca, amb trams per acabar, i el notable pont fallit del Lledoner.

A la sortida de Barcelona el nou trajecte passa per la Creu Coberta, i després per una carretera recte fins a Molins de Rei, que troba abans alguns llogarets i cases de senyors de la capital. Per Sants, l'hostal de Collblanc, les cases Girona i Clota o de Gelpí, Esplugues, la casa Madurell, la torre Blanca o de Dusai, i Sant Feliu. Fins l'any el 1770, el tram realitzat s'estenia del pont de Molins de Rei, construït entre 1763 i 1767, fins més enllà de les voltes de Can Julià, tal com reflecteix el plànol de Miguel Moreno de febrer de 1771. Es tracta de llargs trams rectes que segueixen el marge esquerra de la riera de Cervelló, i que es combinen amb corbes quan l'orografia ho demana. També construeixen 21 ponts de diverses longituds, de 15 a 49 peus, sobre els to-

rrents de la Palma, de la Maladona, de Vallirana, de la Carbonera, i altres. I a ponent del turó de Can Julià, unes voltes suaus dissenyades per superar el desnivell, hàbils per passar-hi carros amb mercaderies, l'interès principal.

Hi ha dos trams de carretera, un acabat fins prop de Can Mascaró, «donde se han hecho los desmontes, terraplenes de las hondonadas, perfeccionado los puentes, sus calzadas, y revestidos sus costados de manpostería, y piedra seca». L'altre, a l'entorn de les voltes esmentades, està avançat, «quedando trancitable y en estado de perfeccionarla». Notem que, que com hem vist, al llarg del territori que descriu el plànol hi ha masies a l'entorn de la riera i a les costes de les muntanyes, però Cervelló és només un castell arruïnat, una església i cases esparses, i també Vallirana, poca vida al costat de la ruta antiga, però aviat hi començaran a construir cases tot seguint el traçat de camí renovat.

El mateix enginyer Moreno, en el plànol que signa el dia 10 d'octubre de 1773, detalla el progrés de l'obra l'any anterior, i escriu, «Queda abierta la comunicación con Vilafranca para todo carruage, consiguiéndose el viajar sin riesgo de aguas hasta Valencia, está el passo de la cruz de Ordal facilitado, que es el punto más alto entre el puente de Llobregat y la citada villa, el qual se eleva sobre el primero mil y quinientos pies, y se gana esta altura en rampa mui suave que haze incencible al carruaje transsitar por este camino, además de que hay porciones que siguen de nivel para que en una distancia tan grande pueda repusar o decansar el ganado». Acabada del tot fins la casa del Lledoner, i fins al coll d'Ordal «se han hecho la mayor parte de los desmontes, terraplenes de las hondonadas y muros de sus costados quedando transitable y en estado de perfeccionarla». En direcció a Vilafranca, «construidos los revestimientos de sus costados en donde le falta arreglar el cascajo», i fets els ponts dels torrents de la casa del Pont [pont Gran] i el de l'Alzina [pont Xic]. Si el plànol anterior arribava a Can Julià, aquest presenta tot el trajecte, del Llobregat a Vilafranca, i també el darrer mapa de Moreno, del primer de febrer de 1774, una còpia del precedent actualitzat, amb el «progreso en el año próximo pasado de 1773», que correspon al «torrente y azequia del hostal Nou sobre los quales se han construido cinco puentes».

De l'enginyer militar Carlos Saliquet, encarregat de la Direcció de Camins de Catalunya, i que substitueix Moreno, hi ha tres plànols, dels que he estudiat abans els topònims. El primer, de gran interès, dibuixa el trajecte de Barcelona a Vilafranca del Penedès. Signat el 24 de desembre de 1774, és el «Plano de una porción del terreno comprendido desde la plaza de Barcelona hasta Vilafranca del Penedès, y lugares inmediatos, en donde se manifiesta la dirección de la nueva

carretera que desde la citada plaza se dirige a la de Lérida». Explica que era acabada fins la casa del Lledoner, i faltava el «cascajo» en direcció a la creu d'Ordal. D'aquí, fins prop de l'actual poble d'Ordal, on el torrent de la Creu d'Ordal travessa la carretera, s'hi estava treballant. Fins passat el llogaret de les Cabòries i el seu hostal, on la carrerada travessa la carretera, encara era en projecte, i fins a Vilafranca, «solo falta el cascajo». El plànol detalla els 34 ponts que s'han construït sobre les rieres i els torrents, tots d'un arc, i quatre de més volum. Un de dos arcs al torrent de l'hostal Nou, un de tres arcs a la riera de la Palma, un altre de tres arcs al torrent del Lledoner, conegut com pont dels Tres Arcs, i també el del Lledoner, «sobre el barranco malo [...] que no está concluido».

El altres dos plànols de l'enginyer Saliquet comencen a la casa del Lledoner i arriben a Vilafranca. Un el signa el 4 de març de 1775, «Plano del terreno comprendido desde la casa nombrada del Lledoner hasta Vilafranca del Penedès, en donde se manifiesta una porción de la nueva carretera que desde la plaza de Barcelona se dirige a la de Lérida, y su progreso en el año próximo pasado de 1774». I el darrer, del 27 de gener de 1776 senyala el «progreso en el año próximo pasado de 1775». Poques diferències hi ha en quant a l'obra, que no avança, però es consolida.

A partir d'aleshores coneixem el que diuen els viatgers que hi passen, i no estan contents. L'any 1783 Antonio Ponz explica que encara «se está trabajando en el nuevo camino, en el qual hay varios trechos concluidos». Quan Jean François Bourgoing, hi passa la carretera està acabada però pateix la manca de manteniment, característica pròpia de l'obra pública, es construïa el camí i s'oblidava. «Més enllà de Vilafranca el camí ja era traçat i també format, però l'any 1793 era tan descuidat, tant ple de trossos de pedra, que desitjava vint vegades que només hagués estat planejat sobre el paper». El mateix any hi passa, Carlos Beramendi, i diu que des de Vallirana «sigue un camino algo peor que el pasado por entre montes y barrancos [...]. A una legua se encuentra un hermoso puente de piedra sin concluir, llamado de Lledoner [...]. A legua y media se encuentra una bóbeda también sin acabar [...] y a media legua otra igual también abandonada. Aquí empieza un camino bastante regular que sigue hasta Vilafranca de Penedès». I la crítica també ressona en les paraules d'un viatger notable, Wilhelm von Humboldt, que hi passa l'any 1800, «El camino es en parte una calzada que, sin embargo, está muy mal conservada, a pesar de que en su primera construcción ha tenido que costar mucho, pues se ha trazado en parte por zonas altas que dominan los valles».

La nova carretera revoluciona l'entorn i construeix el país passat el Llobregat, que travessa les muntanyes d'Ordal i arriba a Vilafranca. Cervelló eren cases esparses i pagesos al camp, i ara algunes comencen a situar-se arran la carretera, i a Vallirana, poques masies i molins de blat a la riera, unes notes de l'any 1789 expliquen que «el pueblo se aumenta en un pequeño barrio sobre el camino real, compuesto de jornaleros, y abrá ya 15 casas de éstas», i amb els canvis l'església baixa de la muntanya perquè en fan una de nova la plana, l'any 1801.

Una novetat important, també senyal dels nous temps i del tràfec que augmenta, és la construcció de quatre hostals de nova planta on abans no n'hi havia cap, i els obren propietaris de l'entorn, que veuen una manera de fer negoci amb la gent que passa. Dos a Vallirana, que consten al mapa de Carlos Saliquet del desembre de 1774, el del Xipreret, propietat de Can Rovira, una masia situada al davant mateix, del que tots els viatgers que s'hi aturen en parlen be, i el del Tiquet, propietat del mas Batlle. El baró de Maldà el va conèixer, per «equivocació dels arrieros nos aturàrem lo coche ab las personas y bèstias en una casa antes de la del Xipreret, que més parexia tota ella cort de tossinos que hostal per los passatgers, y faltada de un tot», notem que en aquest viatge porta dos criats de nom Miquel i Felip, que són «dos negres americans», batejats, però.

Més amunt, passat el pont dels Tres Arcs, els amos de la casa del Lledoner edifiquen el que serà conegut com hostal del Lledoner, de tanta història, i en una tanca hi llegim la inscripció, «F. R. [Francesc Romagosa] 1777». Notem que si el baró de Maldà es queda a dinar el 1771 a la casa del Lledoner, que de temps feia d'hostal de Camí Real, en els propers viatges és el nou edifici que l'acull. I en aquest temps de canvis els rics propietaris de Can Rabella decideixen refer la casa de dalt a baix, construint un gran edifici, i també obren hostal al costat de la carretera, conegut com hostal d'Ordal o de Can Rabella, un viatger, Jean François Bourgoing, hi passa l'any 1793, el baró de Maldà diu «que sembla un palaciet», i el 1797 s'hi atura el viatger Fischer, i escriu que «amb les seves dependències espaioses, és situat al peu d'una muntanya sobre la que hi ha altres muntanyes encara més altes. A l'hostal vàrem trobar una trentena de dragons, enviats a la recerca d'una banda de lladres».

La carretera resultant es caracteritza per trams rectes i pujades suaus. En les dos ocasions que es presenta un desnivell més fort el supera per mitjà de voltes, sota Can Julià i a l'entorn del coll d'Ordal. La carretera de baixada en direcció a Vilafranca consisteix en cinc llargs trams rectes amb algunes corbes moderades, que deixa el veïnatge del camí antic quan l'orografia ho permet, i passa sobre deu pont per barrancs de diversa consideració. El tram més modificat és el

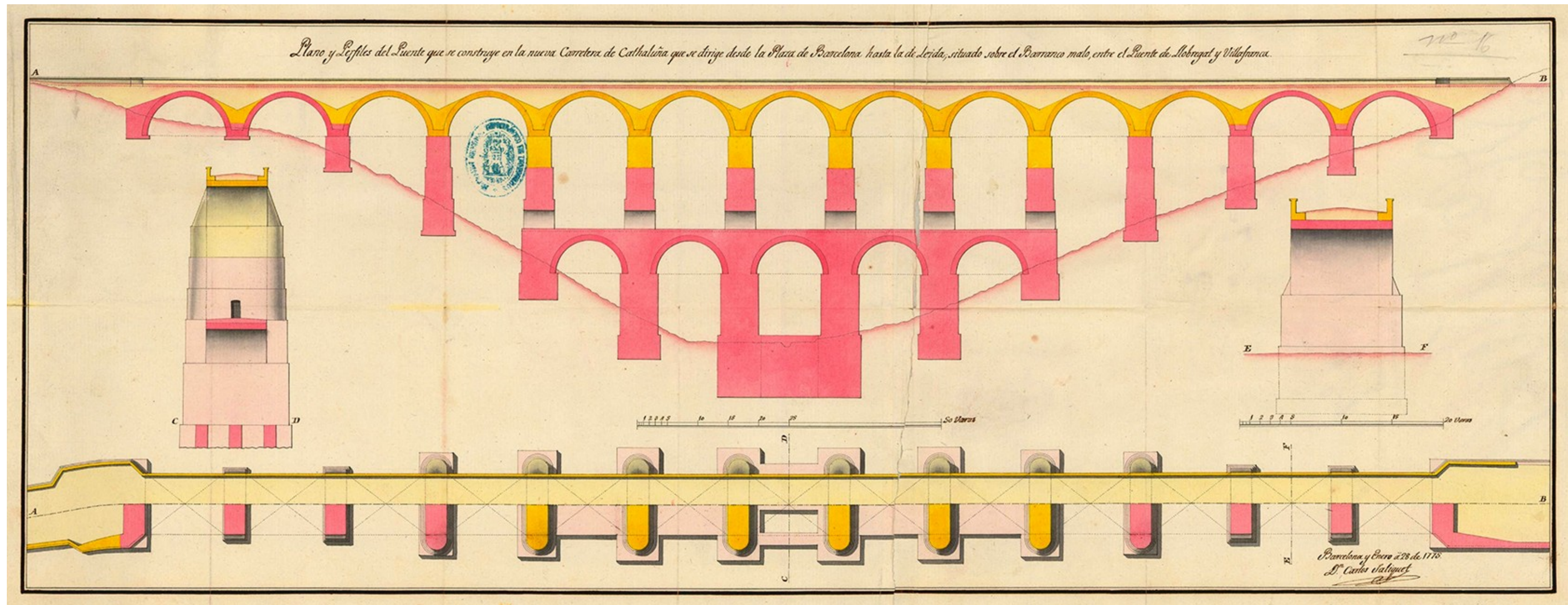
que segueix en part sobre el torrent de la Creu d'Ordal o dels Vidrers i arriba a Can Rovira. Ara la carretera passa un barranc i arriba davant les masies de Can Rial, Parellada, Rovira i Rabella, a la planícia on hi haurà el poble d'Ordal.
Baixada cap a Can Rossell i seguir la campanya sense horitzó treballada per tants pagesos. La carretera deixa de passar per dins de Cantallops i de les Cabòries, i després de l'hostal d'aquest llogaret és una línia recte que acaba a Vilafranca, i deixa a la dreta el llarg trajecte antic que passa pel davant l'hostal Nou. A la vora de la casa del Pont, i això semblarà un trencaclosques, per tal que la nova carretera superi el torrent de la Casa del Pont hi construeixen el que en diran Pont Gran, i ara el torrent es diu torrent del Pont Gran, però el pont que dóna nom a la casa no és aquest, és un d'antic, proper a l'edifici, també sobre un torrent. I encara tres ponts abans d'arribar a l'objectiu, el del torrent de l'Alzina Dolça, el de l'Hostal Nou i el de Coll de Bou.

EL PONT DEL LLEDONER

Una obra decidida, que va endavant, però no del tot. La nova carretera havia de superar molts torrents i rierols, el més important per la fondària, el que els plànols anomenen «barranco malo», poc abans d'arribar al coll d'Ordal venint de Vallirana. Com ha escrit Manuel González, «El proyecto consistía en un puente destinado a salvar un barranco seco, formado por dos hileras de arcos superpuestas. De cierta semejanza en su concepción al acueducto romano de Tarragona. La hilera inferior estaba compuesta por cinco arcos apoyados en seis pilastras y la superior por trece arcos apoyados en once pilastras y tres estribos. La altura máxima contada desde el lecho del barranco era de unos treinta y dos metros, aproximadamente». Per seguir el detall menut de la fàbrica del pont, que serà conegut com del Lledoner, per la proximitat d'aquesta casa, el llibre de González és d'interès, perque va manejar la documentació de la família Renart, mestres d'obra que participen en la construcció del pont.

De l'enginyer Carlos Saliquet es conserva, amb data del 28 de gener de 1775, el «Plano y perfiles del puente que se construye en la nueva carretera de Cataluña que se dirige desde la plaza de Barcelona hasta la de Lérida; situado sobre el barranco malo, entre el puente de Llobregat y Vilafranca». Una bonica representació de la planta, l'alçat i el perfil de l'obra que en aquell moment s'anava construint amb dificultat, per l'envergadura del repte, sota les seves ordres, i que el mes de març del mateix any s'atura per qüestions tècniques, de fet per les malformacions que es detecten. Els treballs continuen, però de seguida es deixa de treballar-hi per ordre de l'enginyer militar Pedro Beaumont, a causa de la suposada manca de solidesa de l'obra, i el pont és «dado por falso». Comencen un mesos de buscar responsables en la direcció tècnica i en la qualitat dels materials utilitzats, i la construcció s'atura de manera definitiva, i ho estarà 28 anys, inútil per passar-hi carruatges.

En un plànol anònim del pont, que podem atribuir a Saliquet, i que segurament és de l'any 1776, hi ha les marques d'unes esquerdes, «porción de la pila que se arruinó». Un altre plànol, també anònim, senyalat amb el número 1, proporciona informació rellevant del que va passar per haver d'aturar l'obra. Marca de manera precisa la «porción del octavo pilar que se derrivó en fuerza de porfiadas lluvias quando se construía», i també en altres tres, la «disposición de las hendiduras que se advierten en los cuerpos inferiores de los pilares».

Plano de una porción de la nueva carretera del Principado de Cataluña, comprehendida entre los torrentes de Montané y Ordal, en cuia mediación se halla situado el barranco malo (s/d). Ministerio de Defensa de España. Biblioteca virtual.

L'enginyer militar Pedro Beaumont, el desembre de 1774 és destinat a Catalunya, «a los trabajos de caminos, bajo las órdenes de D. Carlos Saliquet como dependientes de Sabatini», es tracta de Francesco Sabatini, arquitecte i coronel del cos d'enginyers. Beaumont l'any 1778 és autor del «Proyecto del puente de Barranco», i un conjunt de tres plànols amb idees per reformar l'obra aturada, «proyecto de un puente nuevo en la misma situación que el que no se finalizó sobre barranco malo», que «está mal construído y se hubieron de poner estribos acia la derecha después de executado por haberse rajado y desplomado parte de sus muros y pretil», però la seva proposta no s'executa, i el mes de juny de 1780 és exclòs del servei acusat de desobediència.

El 1775 el viatger Swinburne havia vist el pont abandonat, i dos anys després escriu François Peyron que la «construcció era gairebé acabada quan les voltes principals es van enfonsar; només va quedar la primera plataforma i els enor-

mes pilars que sostenien els dos ponts més alts». Un veí de Vallirana, Jaume Campderròs escriu l'any 1789 a Francisco de Zamora que, «ai un puente sobre un barranco seco que llaman del Lledoner, famoso por las disputas que ha abido sobre su solidez. Por él ha de pasar el camino real que ba a Valencia desde Barcelona», però el que passa és el temps, els anys, molts anys, i és gràcies a un magnífic gravat del viatger Laborde, de cap al 1800, que podem recordar la imatge de l'obra fallida.

L'enginyer de camins Agustín de Betancourt l'any 1803 fa un informe sobre l'estat dels camins d'Espanya que critica l'obra del pas de l'Ordal. «Sólo en las ocho leguas que hay entre Barcelona y Vilafranca del Penedès se gastaron veinte y siete millones, cantidad asombrosa si se compara con lo que se hizo, y más que suficiente para haber hecho toda la carretera desde la expresada ciudad a la de Valencia, con todos los puentes verdaderamente necesarios. Allí todo es gigantesco; desmontes y terraplenes extraordinarios sin necesidad, un montón de puentes y alcantarillas de dimensiones increíbles, la mayor parte inútiles, y paredes de sostenimiento y enlosado de puro lujo a una y otra parte del camino en toda su longitud. Esta profusión de obras, y un sumo desorden en la administración, consumieron aquellos caudales sin haber producido casi ninguna utilidad. La extravagante empresa del puente de Lledoner en un barranco seco, manifiesta claramente que la vana ostentación era el único móvil que guiaba a los que emprendían semejantes obras, creyendo sin duda inmortalizarse venciendo dificultades que no existían».

Han passat vint-i-set anys d'ençà que l'obra del pont es va aturar i el baró de Maldà el 6 de maig de 1802 escriu, «Se diu que ab molta pressa s'ha manat acabarse lo gran pont del Lledoner, que estava imperfet més de vint anys per algunes dificultats que hi havia en quant a l'obra; però ara, declarada sòlida i corrent, hi treballen més de tres mil hòmens, sent la causa la vinguda de Ss. Ms. I al mateix tenor veurem altres obres». Es tracta del viatge del rei Carlos IV a Barcelona per casar dos fills, de retorn a Aranjuez vol visitar València i passa per l'Ordal el 10 de novembre de 1802 però el pont encara era en obres, i també el primer de juny 1803 quan el viatger Whittington escriu que és un pont fallit «per la manca d'habilitat de l'arquitecte». Sembla que a finals d'aquest any ja era útil i acabada la reconstrucció.

Els anys que el pont no es va poder utilitzar, pels carruatges varen obrir pas baixant cap el torrent ara anomenat Boca de Llop seguint la traça del camí medieval, i construint un petit pont de maons d'un sol arc. Mig amagat per la vegetació es coneix com el pont de la Reina i s'ha escrit que el nom «prové del fet que hi passà la reina Victòria quan va

visitar l'estat de les obres del pont del Lledoner», però la ruta va ser útil de l'any 1769 al 1803, quan el pont es va acabar i el trànsit deixa de pujar i baixar pel torrent, i el rei era Carlos III vidu des de l'any 1760, i la muller del seu successor, Carlos IV, era Maria Amàlia de Saxònia, reina de 1788 al 1808. Notem que en aquest tram encara es conserven els terraplens de reforç, i que els viatgers quan arribaven al barranc baixaven dels carruatges i el travessaven a peu per unes obertures sobre la primera filera d'arcs. Diu el baró de Maldà, «passàrem per sota del gran pont de tres alts, travessant las arcadas una tras de altra, ficantnos per uns portalets que de una a altre paret del pont comensat venian rectes». Un pas que encara es pot fer servir.

En les acaballes de la Guerra Civil, el 24 de gener de 1939, l'exèrcit republicà dinamita la part de dalt «del puente sobre el barranco del Lledoner», i també del pont dels Tres Arcs, per obstaculitzar les tropes que assetjaven Barcelona, una obra reconstruïda i ampliada el 1944. En aquests anys torna a ser útil el camí antic que baixava al torrent, però aleshores tampoc no hi havia reina per poder donar nom al pont sobre el rierol sec, que només quan plou es fa notar.

Alexandre de Laborde. *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne* (Paris, 1806-1820).

Pont del Lledoner

Pont del Lledoner

Pont del Lledoner

Camí obert pels carruatges i terraplè dels marges, utilitzat els anys quan el pont no era acabat.

El pont dels Tres Arcs

I ara escoltem els que travessen les muntanyes per aquest coll d'Ordal, les coses que expliquen, que moltes només les coneixem pel seu testimoni. Forasters que venen de França, Alemanya, Anglaterra, gent del país, i sobretots el baró de Maldà. Quan l'agost de 1771 hi passa, explica que la pujada al coll d'Ordal és una obra que s'hi treballa, però que la baixada es fa entre «malesas y espessos boscos». Notem que la nit fan estada a la casa del Lledoner, que servia d'hostal, però que no és l'hostal del mateix nom que obrirà pocs anys després, i que veu com estan construint el pont del Lledoner.

Seguim les explicacions sempre curioses i plenes de notícies del baró, que després de Molins de Rei ha travessat el Llobregat. «Passàrem per lo gran pont y después per cerca del poble de Cervelló, que queda arrimat a la montanya a la part esquerra sobre del de Sant Vicens dels Horts. No dexant may la nova carretera, topàrem ab lo lloch de Vallirana y per haver ya apuntat l'alba se divisaban a dos o tres casas y la parròquia. Lo camí, des de Vallirana a la casa del Lledoner, ab lo motiu del molt pedruscall y terra somuguda que hi havia en la continuació del camí nou se anaba desvastant, nos feya donar algún sutragot dintre del volant quens molia las costellas y, certament, per un que fos hipocòndrich fóra un gran remey, pues que li desocuparia tants quals flatos tingues al ventre.

Arribàrem quant Déu volgué los tres a la casa del Lledoner a 6 horas del dematí ab uns ventres de guitarra, com pot inferir tot mon amat auditori. Donàrem nostra disposició a la mestresa acerca del chocolate, esmorsar del mozo y pienzo al caball, que necessitaba de pèndrer coratge de allò primer per poder tirar la silla volant fins al mencionat destino en Vilafranca en aquella matinada. Nosaltres, per cosa estrana, nos pelàbam de fret, no obstant de ser en lo fort de la canícula. Entràrem a la cuyna de aquell hostal y nos escalfàrem a la llar del foch, y que nons feya gens de mala obra, sí que mentres preníam chocolate las moscas sens pasejaban per la cara ab no pocas passigoyas y sins descuydam nos hen passam alguna ab la beguda de aquell cacau. Per més que nos las esquivàssem, las moscas, dale que gira, nos molestaban en aquell racó de la cuyna. La hostalera se portà bé perquè ab un ventall las excomunicà de allí.

Envés las 7 isquérem de la posada y a mitg quart de allí distant se formaba lo pont superbo de tres alts y de tant en tant se tiraban barrinadas, que fumaban en una pedrera

que cerca de allí era y, a poch rato que haguérem nosaltres passat per aquell paratge tan escabrossot, se dispara una de prou forta, suposat que quant passàbam per la vora de aquella espècie de cabernas de Vulcano forgàban los barrinayres en figura de cíclopes a aquellas descomunals peñas, com de facto se derriba gran porció de roca. Passàrem des de lo pont comensat un camí que nos cuydàbam pèrdrer a cada pas entre malesas y espessos boscos. Semblaba que en tot aquell matí no podíam eixir de tanta lobreguez», i arriben a Vilafranca.

El viatger Henry Swinburne el 19 de novembre de 1775 surt de Barcelona. «Ens vàrem aturar al Xipreret, una casa ordenada enmig d'un país muntanyós i salvatge, on no hi ha gaires pins escampats, i poques vegades n'hi ha prous per formar una arbreda, i molt menys un bosc. Aquí per primera cop vàrem veure una autèntica cuina espanyola, que és una llar aixecada sobre el nivell del terra sota una ampla xemeneia, on un cercle de traginers s'amuntegaven davant d'unes poques brases. Al matí següent vàrem travessar un torrent molt ampla sobre el que intentaven fer-hi passar el Camí Real en línia recte, per mitjà d'un pont de tres files d'arcs, un sobre l'altre. Si l'haguessin girat una mica a l'esquerra per un pendent gradual, el descens hauria estat insignificant, i un sol arc hauria estat suficient per al pas de l'aigua. Aquesta gran obra ha fracassat i sembla abandonada. Sospito que s'ha construït aquí per a la diversió dels futurs antiquaris, no per a l'ús de la generació actual, que carrega tot el pes de la despesa sense treure cap benefici d'aquesta empresa mal calculada.

Tal com ara està el pas és molt perillós. Més enllà el camí es fa més difícil, enmig d'un gran bosc de pins, on les roques i els barrancs fan que sigui gairebé impossible per a un carro aconseguir travessar sense patir danys. El progrés de l'obra és tant lent que abans d'haver acabat una segona milla la primera ja és arruïnada i necessita reparacions. I això és a causa de la gran quantitat de ponts necessaris entre aquests turons trencats, i la tossuderia amb la que els enginyers (que obtenen més beneficis amb els retards i les dificultats) insisteixen en fer passar la carretera a través de les roques i els torrents. El país al peu de les muntanyes és fèrtil i poblat».

El mes d'octubre de l'any 1777 Maldà escriu. «Des de allí cap a Molins de Rey, sens dexar lo camí nou, y envés tres quarts de 4 fórem ya a la vista de aquell poble, al que no entràrem, dexantlo a la dreta, passant per son sumptuós y magnífich pont, ab intenció de anar a fer nit en la casa del Xipreret, a la vora de la carretera nova. Parexia que aquell xipreret tant desitjat sens anaba allunyant com lo sol en son ocàs. Per equivocació dels arrieros nos aturàrem lo coche ab

las personas y bèstias en una casa antes de la del Xipreret, que més parexia tota ella cort de tossinos que hostal per los passatgers, y faltada de un tot.

Aburrits los tres de tanta brutesa y incomoditat, haventsens dit que no era lo Xipreret aquell, sí que més amunt, los arrieros tornaren a enganxar las mulas al coche, ajudantlos los dos negres, Miquel y Felipe. Y mentres se aderezaban los caticofres y demés ambalum adnexo a la marcha, caminàrem un tros a peu fins al Xipreret. Arribats allí a la bona hora de ambucarnos la xicra, muntàrem dalt, fent la composició de lloch. Armarense los caticofres, luego que hi fou el coche, y lo Felipe, un dels dos negres americans, que li deyan lo Cathedràtich, sols de nom, fundà tota sa cathedràtica en fernos un xocolate boníssim, tenint ya luego de arribat allí la xaculatera al foch, que això entonces ocupaba ma imaginativa.

Se prengué lo xocolate de sorbo a sorbo, dexant de allò ben llepadas las tres xicras, per lo que non quedà gota, y tota aquella beguda entrà sens cumpliment gorja avall. Se'ns serví en la sala, que estaba prou ben endressada, ab sos arrimadillos, la mitat de paper pintat y lo restant de jonch, que verdaderament una galant gent com nosaltres hi podíam molt ben allotjarhi. Lo meu catre en poch lloch quedà acomodat, per ser de estisora, de allò més valadí que se hàgia vist.

Acerca del berenar al sopar, medià poquíssim temps. No obstant, se sopà ab gana, com si no haguéssem pres xocolate sucanthi bescuits. Ab tot, nons allargàrem gayre en lo sopar, per ser hora de anar al llit, per lo molt que havíam de matinejar lo endemà per la mitja jornada a Vilafranca del Penedès. Logràrem dormir fins a las dos horas de la matinada, que nos despertàrem tant buits de panxa com si haguésem fet feriat del sopar.

Sens despertà per un dels de la família, sobre que ho estàbam ya per los dos rellotges de despertador de butxaca que duyam don Anton Amat y de Rocabertí y yo, y unintsi lo sonido de las esquellas y picarols de las mulas baix al estable, nos llevàrem sens flaumejar, sí que de pressa. Plegarense los caticofres y demés trastos precisos per viatjar, prenguérem nostra xaculatòria, que, no obstat ser tant dematí, fou molt ben arribada.

Los arrieros en tal ínter aderezàban los bahuls y maletas al coche y anàban arrenglant las mulas per enganxarlas a tota aquella màquina de rodas, bé quens feren algo cansonejar, eixint finalment del Xipreret a dos quarts de quatre ab clara y estrellada nit que per tots encara era. No obstant, lo cel se

veya en algunas parts opaco, per haverhi alguns núbuls, los que pocas horas antes ya havían fet tronar y plòurer en aquellas inmediacions, ab lo que lo terreno que pisaba lo bestià no dexaba de humitejarli las potas, de la qual humitat los de dintre el coche ne fórem exempts.

Passàrem per lo costat de la casa del Lledoner, no desencotxanthi sí que passada la casa o hostal, per haverhi un tros de mal camí, y ya entonces reparàbam als crepúsculs del dia, que esperàbam ansiosos. Sinch horas éran quant passàrem per sota del gran pont de tres alts, travessant las arcadas una tras de altra, ficantnos per uns portalets que de una a altre paret del pont comensat venían rectes, de més de 14 palms de gruxa. Muntàrem des de allí al camí nou y continuàrem a peu un bon trosset, esperant al coche ab ànsia per no ohir ruïdo de esquellas. Per fi, de lluny, las ohírem, que de lo contrari hauríam quedat pla ben burlats. Luego de topar ab lo coche de don Simon, nos hi encotxàrem los quatre y dret a Vilafranca».

L'any 1777 Jean François Peyron surt de Barcelona, «per una carretera ampla i magnífica, vorejada d'àlbers, oms i tarongers. Està adornada amb cases boniques, fonts i pobles, que la fan molt agradable. A dues llegües curtes d'aquesta vila, prop d'un caseriu anomenat Molins de Rei, els molins del rei, es travessa el Llobregat per un pont de la més gran bellesa, que fa prop de quatre-centes passes. Les voreres, els parapets i els quatre pavellons que l'acaben, estan construïts amb una espècie de granit sanguini.

El camí conserva durant unes quantes llegües una còmode amplada fins a un pont de construcció particular, una obra digne dels romans i que estava projectada per unir dues muntanyes altes. Està compost per tres ponts un sobre l'altre; el primer en forma de terrassa està destinat als vianants, el segon per a les bèsties de càrrega i el més alt estava previst per al pas dels vehicles. La construcció estava gairebé acabada quan les voltes principals es van enfonsar; només va quedar la primera plataforma i els enormes pilars que sostenien els dos ponts més alts. Aquesta plataforma es recolza sobre vuit arcs de sis toeses d'alçada [16 metres] i cada pilar en té uns dos i mig de gruix. No obstant, l'obra del camí i el pont estan aturats a causa d'un procés presentat al Consell de Castella entre l'arquitecte i els promotors».

El baró de Maldà hi torna a passar el mes d'abril de 1782. «A dos quarts de 10 dexàrem un quart de hora distant de la carretera, a la part esquerra sobre de un turó entre rocs y rocas, a la rectoria, iglésia y campanar de Cervelló, que el tot junt parexia un castell de cartas, ab un torreó vell per allí cerca, que discorro seria del temps del rey Perico. Un poch més de mitja hora dexàrem a mà dreta a altra parrò-

quia sola, ab alguna caseta, que era Vallirana. Del campanar, que era quadrat, se li veya sols al sombrero o, digamo ab més propis termes, la coronilla y un poch de paret, per ser casi igual a la teulada de la iglésia. No obstant, ab las giragonzas que feya lo camí, lo vérem, ab dos campanas en son finestral cada una, una frente y altra de costat, ignorant lo sonido de ellas, suposat quedar silenciosas.

Lo camí, suposat ser des de Vallirana al hostal del Lledoner pujada y cansada per lo bestià, lo emprenguérem a pas de bou yn trobàrem alguns en aquell tros de carretera. Arribàrem finalment al hostal del Lladoner a onse horas y mitja. Per sa blancura de parets foranas prometia estarhi bé hom. Cansonejàrem un poch tots los de la romeria, suposat que encara lo dinar no estaba a gust del Po sastre per durlo a taula. A punt que fou, sens embià de la cuyna un bon plataràs de sopa ab ous, quen diuhen sopa de hostal, bastant acertada. Después, plat de custellas de moltó cuytas a la brasa, allò que se sol dir a cremadent, que excitaban lo apetit; la olla a la usansa de la terra, cuyta de aquella manera; un plat de pollastres ab such un poch estrigañosos; platillo de carn ab pesuls prou sahonadet. En quant a postras, ab algunas admetllas y avellanas se reduhiren, anadintsi una porció de formatge de Holanda quel Po sastre comprà en lo Born de Barcelona. Sos tragos de puribus y, de aigua, la precisa.

Después del dinar y donats gràcies a Déu, se féu una poca de bacayna sobre de algun llitot en algun racó del aposento del hostal. Yo, ab tot de no estar per bacaynas, fiu lo que mos companys, agegut sobre de algun llit. Alsats luego, luego lo Pau lacayo ab los dos cotxeros, aló, ab sos fexos a coll per posarlos a la zaga. Después se enganxaren mulas, eixintnos del Lladoner a 3 quarts de 3 de la tarde y cap a Vilafranca del Penedès a conclòurer la jornada, fent yo no sé què geroglífics al vèurer tanta nubolada que tapaba lo blau del cel si passaria allò a refresch antes de hora. El magí me feya un pocot discórrer, anyadintsi alguns tostorrots que patírem don Joseph Alda y yo dins del cotxet, resolent per consegüent baxar de aquella com hechura de escaparata.

Així com així, prest ho devíam practicar al arribar al pont de tres alts, molt distant de conclòurerse, com la portalada y frontispici de la Seu de Barcelona, y se discorra que aixís se quedarà, sense archs, sí ab solas las pilastras, aquella gran mole del pont del Lledoner. Passàrem per uns portalets que de pilastra a pilastra venían rectes, pujantnos después a la carretera, proseguírem los dos a peu per aquellas cabòrias fins a dexarlas en detràs, que pujàrem a la berlina, per no baxar que en Vilafranca, a la qual vila descubrírem luego de entrats a las dilatadas planuras del Penedès, no perdent de vista, casi frente, a l'empinat campanar de la parròquia de Vilafranca».

Antonio Ponz, l'any 1783. «Hasta Molins de Rey, que cuentan cinco o seis horas, se está trabajando en el nuevo camino, en el qual hay varios trechos concluidos. La tierra es montuosa, y por consiguiente más ardua, y costosa dicha obra. Hacia la mitad se ha hecho un doble puente para evitar la penosa baxada y subida de un profundo barranco que creo llaman del Lledoner; y no se puede negar que aparece uno de los edificios más magníficos en su linea; pero habiéndose levantado algunas opiniones contra su solidez y seguridad, no se ha concluido la obra».

Jean François Bourgoing, hi passa. «Més enllà de Vilafranca el camí ja era traçat i també format, però l'any 1793 era tan descuidat, tant ple de trossos de pedra, que desitjava vint vegades que només hagués estat planejat sobre el paper. La part dels pont era l'única que estava perfectament planejada. A un quart llarg de llegua de l'hostal anomenat *Ostal d'Orda* [l'hostal d'Ordal o de Rabella] es troba un tros de camí en perfecte estat, després es gira de sobte a la dreta per arribar al pitjor pas que hi ha a Espanya. No es transita, sinó que un és colpejat i sacsejat en un camí estret, escarpat i rocós, que segueix el marge d'una vall profunda. Per evitar aquest passatge, realment terrible, però que ha estat reparat en els últims temps, havien planejat una obra molt audaç, amb el propòsit de reunir, per mitjà d'un pont de tres plantes, dues muntanyes oposades. L'obra la varen calcular malament i es varen veure obligats a abandonar-la, però el projecte és una cosa molt imponent. Un camí que travessa la vall per la part de baix passa pels arcs triples d'aquest pont, i permet copsar el conjunt gegantí.

Més enllà d'aquesta vall ens trobem per un camí transitable que porta a un dels ponts més bonics d'Europa. Té cinccents quaranta passes i abraça tot el llit ample del petit riu Llobregat i pren el nom d'un poble que hi ha més enllà, Molins de Rei. El país que creuem per arribar-hi és pintoresc, però salvatge. Les altes muntanyes formen gairebé tot el perímetre de l'horitzó. El treball lluita als seus enormes flancs contra l'aridesa, i l'arada ha solcat tot allò que no és inaccessible».

Carlos Beramendi l'any 1793 també segueix la ruta de València per un camí «que es muy malo y con poco coste y suma facilidad podría hacerse muy bueno, por tener los materiales a los lados del camino. Se sigue por entre montes poblados de pinos por que el terreno (a causa de no haber agua) no permite otra cosa, y a una legua y media se llega en la venta llamada el Xipreret. Desde aquí sigue un camino algo peor que el pasado por entre montes y barrancos llenos de pinos sin hallarse población alguna, aunque hay alguna casa entre ellos. A una legua se encuentra un hermoso puente de piedra sin concluir, llamado de Lledoner por ensima

del qual debía ir el camino. Tiene de largo de trescientos treinta a quarenta pies y de ancho cincuenta, y cruza un barranco bastante grande, pero no se puede pasar por el a causa de haberlo dejado sin acabar por informes de estar fabricado en falso. A legua y media se encuentra una bóbeda también sin acabar por el mismo motivo y a media legua otra igual también abandonada. Aquí empieza un camino bastante regular que sigue hasta Vilafranca de Penedès, a cuyos lados hay viñas, olivos, higueras, trigo y cevada».

El mes d'octubre de 1794, hi torna a passar el baró de Maldà, però aquesta vegada surt de Vilafranca cap a Barcelona. «I hem pujat al cotxe a un quart de tres de la tarda, i aló, a no parar que en Molins de Rei, fent un xiquet de alto en el hostal del Xipreret, per prendre xocolate. Al eixida de Vilafranca, per fora des de casa Espuny, hem emprès, al esquerra, lo llarg tros de carretera nova, recta com un fil, que corrent lo cotxe ha durat mitja hora i mig quart, segons los nostres rellotges. Después, en la prossecució de la carretera, per ser desbastada, hem donat alguns sotragots, per anar lo cotxe sobre rocs i pedres. Per allí se veien alguns pobles i campanars de parròquies, i a dos hores i mitja que caminàvem hem deixat a la part esquerra a la gran i polida casa dels Revelles de Ordal, que tenen lo ronyó ben cobert, per lo que els sobren les conveniències i la moma, o moneda; tenint per allí cerca el hostal propi, dit d'Ordal, que sembla un palaciet.

Continuàrem lo camí ab alguns alts i baixos fins al pont de Tres Alts, sicut erat in principio, baixant del cotxe per ser impracticable lo passarhi ab rodes. Caminàrem fins a baixar al pas dels portalets de paret a paret rectes, ab summo tiento, ab no pocs precipicis ques hi encontren i los caminets summament estrets, areniscos i pedregosos. Passats los portalets de aquelles parets del pont començat, de casi vint palms de gruix, tornàrem a muntar a la carretera, havent pres altra senda lo cotxe. I hem caminat començant ja la davallada, i luego hem deixat a la dreta a l'hostal del Lledoner, que ens hem entrats al cotxe, i dret al Xipreret. Hem anat baixant muntanyes, i hem deixat a l'esquerra al lloc de Vallirana, que té un campanaret quadrat, ab quatre finestrals i volta, a hetxura de gobelet, veientse dos campanes; qual no era blanc des dels finestrals en amunt, sí que dels finestrals en avall. Continuantsens ben plana la carretera, en sa davallada, ab vàries giragonses, des del hostal del Lledoner, i marxant corrent lo cotxe, hem arribat al hostal del Xipreret a cinc hores tocades; aon hem pres xocolate, i luego después cap a Molins de Rei».

Escriu el baró de Maldà al seu diari, el dia 2 de maig de 1797. «Actualment se van adobant los camins espatllats o

carreteres de Catalunya, pues lo pas de les Cabòries, passat lo pont del Lledoner, a dos o tres hores de Vilafranca del Penedès, que estava molt mal, queda millorat, sent dable que se practicarà lo mateix en les nostres carreteres a la vora de Barcelona, per poderse transitar ab conveniència del públic i sens cap perill, com sí fins ara».

Wilhelm von Humboldt hi passa l'any 1800 venint de Vilafranca. «Camino de *Allidunet* [el Lledoner]. Dado que este camino es el peor de toda la ruta, especialmente el tramo que pasa por el valle que Bourgoing denomina *Ostal d'Orda*, tomamos de nuevo mulos y asnos y dejamos que el coche fuera solo. El terreno que atravesamos hoy está muy bien cultivado, con las poblaciones muy juntas; había una montaña cuyas laderas se han dispuesto en terrazas para cultivarlas y cada terraza estaba separada por un muro, lo que hacía que el terreno estuviera libre de piedras. Dos horas de camino más allá de Vilafranca el terreno se hace más montañoso, las montañas están cubiertas de pinos y vimos también algunos robles como los de Alemania.

El camino es en parte una calzada que, sin embargo, está muy mal conservada, a pesar de que en su primera construcción ha tenido que costar mucho, pues se ha trazado en parte por zonas altas que dominan los valles. En cierto pasaje vimos un puente de tres pisos sobre un valle del que habla Bourgoing. Se conserva todavía mucho de él, dos pisos completos y algo del tercero. A través de las pilastras del segundo piso, que tienen la anchura del puente, se han practicado unas puertas que atraviesa un camino por el cual pasamos nosotros. Cuando se acabó esta obra tuvo que igualar en audacia cualquiera de las obras romanas. Sin embargo, no se han empleado sillares, sino sólo piedra pequeña y a través de los muros goteaba el agua.

El camino de Valencia a Barcelona es tan malo que en invierno los carros tardan de 17 a 20 días. Hoy sólo hicimos 4 horas porque el carro se metió en un agujero y necesitamos dos horas para sacarlo. *Allidunet* (escribo conforme a lo que oigo pronunciar) [Vallirana] es sólo un pequeño lugar que, a pesar de todo, tiene una fonda grande y buena. Tiene una situación muy romántica en la montaña. [...] Gran parte del camino, incluso todo él, es a partir de *Allidunet* una carretera que, cuando se hizo en su tiempo, tuvo que ser muy costosa. Pero ahora está en tan mal estado que sólo puede ser una pista».

Pedro Boada de las Costas, cronista de Carlos IV escriu l'itinerari del viatge real sortint de Barcelona. El dimecres dia 10 de novembre de 1802 es dirigeixen cap a «encontrar el puente de Molins de Rey, y se empieza la subida hasta la cruz de Ordal, donde se pierde de vista Barcelona, y todo

derecho sigue el camino de Valencia». Pasa pels hostals del Majo, de Boada, del Tiquet, del Xipreret, del Lledoner, i troba el «barranco de Lledoner sobre la derecha, con sus dos puentes nuevos, uno encima otro, y sin concluir», continua per l'hostal d'Ordal, el de Cantallops i el de «Erran o casas roxas», la casa Ferran i les Cases Roges no eren el mateix indret.

El dia 1 de juny 1803 el viatger Whittington surt de Barcelona. «Poc després de passar el Llobregat que està gairebé sec arribem a un país avorrit, de turons coberts de pins nans. A les dotze vàrem arribar a un hostal que no era massa brut, i ens hi vàrem estar fins les tres, duran les hores caloroses del dia, i ens varen servir truites i vi. Després de dinar ens va acompanyar una gran part del camí el mateix paisatge mancat d'interès, però la carretera era excel·lent, enlairada i tapiada pels dos costats. En un lloc han fet un intent de pont amb dos files d'arcs sobre una vall petita, per escurçar la ruta, però ha fallat per la manca d'habilitat de l'arquitecte. A prop s'està construint una casa rural per a un ciutadà ric de Barcelona, cosa que esmento ja que és una novetat i una curiositat a Espanya veure una vila situada al camp, i en aquell entorn vàrem començar a veure cultius arreu. Cap al vespre, per fi, la rica i pintoresca plana de Vilafranca s'obria davant nosaltres, i tancava les vistes del dia».

El viatger i geògraf francès Alexandre de Laborde fa una descripció d'aquest entorn que, pel que diu del pont del Lledoner, cal pensar que hi passa l'any 1803, o potser el 1804. «Es surt de Vilafranca per un camí agradable de construcció recent, i es travessa una vall plena de belleses que capten gratament l'atenció, és un veritable jardí. Es passa per l'hostal de *Casaroja*, i es veu, a trescents passos a l'esquerra, el poble de Sant Cugat. El camí, encara prou bonic, aquí comença a estar enfangat, i ho segueix estant durant molt de temps. S'entra a les muntanyes, i no se'n surt més fins arribar al Llobregat, però les pujades i baixades són suaus. Es circula sovint per profunds congostos, encaixats entre muntanyes, a vegades nues, i a vegades boscoses. Es troben algunes valls petites cultivades, i regades per rierols i petits torrents, també es veuen cases aïllades, i es multipliquen els hostals, entre els que es distingeix la *Venta Nova* o hostal d'Ortal.

Mitja llegua més endavant, és a dir, a tres llegües i mitja de Vilafranca, el camí gira pel vessant d'una muntanya molt costeruda, i no queda més pas que un camí traçat a la roca, on es va establir una comunicació entre les dues parts de la muntanya per evitar els perills, una construcció que recorda les obres dels romans. Es tracte d'una doble filera d'arcs de considerable alçada, semblant a dos ponts situats l'un sobre l'altre. La inferior té set arcades, la superior, que és a l'alça-

da del camí, en té tretze. Cada arc té 25 peus d'altura i 31 d'amplada, tots de pedra tallada i sostinguts sobre enormes blocs de la mateixa pedra, i el conjunt te una llargada de més de 700 peus.

Aquesta magnífica obra, gairebé acabada des de feia molt de temps, havia estat però abandonada, i els viatgers es veien forçats a baixar del seu vehicle per seguir a peu un sender penós que els conduïa a la part baixa d'aquest edifici, que travessaven en tota la seva longitud per mitjà de petites portes formades sobre els brancals de sis dels arcs superiors. I mentre arribaven amb penes a l'altra banda de la muntanya observaven el desagradable espectacle del seu vehicle, que continuava per l'estreta senda exposat a estimbar-se caient dins d'una gola, d'on seria impossible treure'l. S. M. Catòlica, en el viatge que va fer a Catalunya, va donar les ordres perquè aquest monument s'acabés, i al cap d'un any serveix a l'ús per al que estava destinat.

Aviat es passa el llogaret de la Palma [el mas Vell del Lledoner], i de seguida l'hostal del Lledoner, i una llegua endavant hi ha els del Xipreret i del Tiquet. Es veuen cases i hisendes aïllades, molt properes les unes de les altres, que animen les conques i les petites valls que es travessen. Aquí, a les muntanyes, es troben a grans fondàries, capes d'esquist entre capes de pedra calcària. Finalment, deixant la muntanya i a l'esquerra la carretera que va de Barcelona a Aragó, i al mateix costat el poble de Pallejà, s'entra en un passadís de pollancres per creuar el Llobregat pel pont de Molins de Rei».

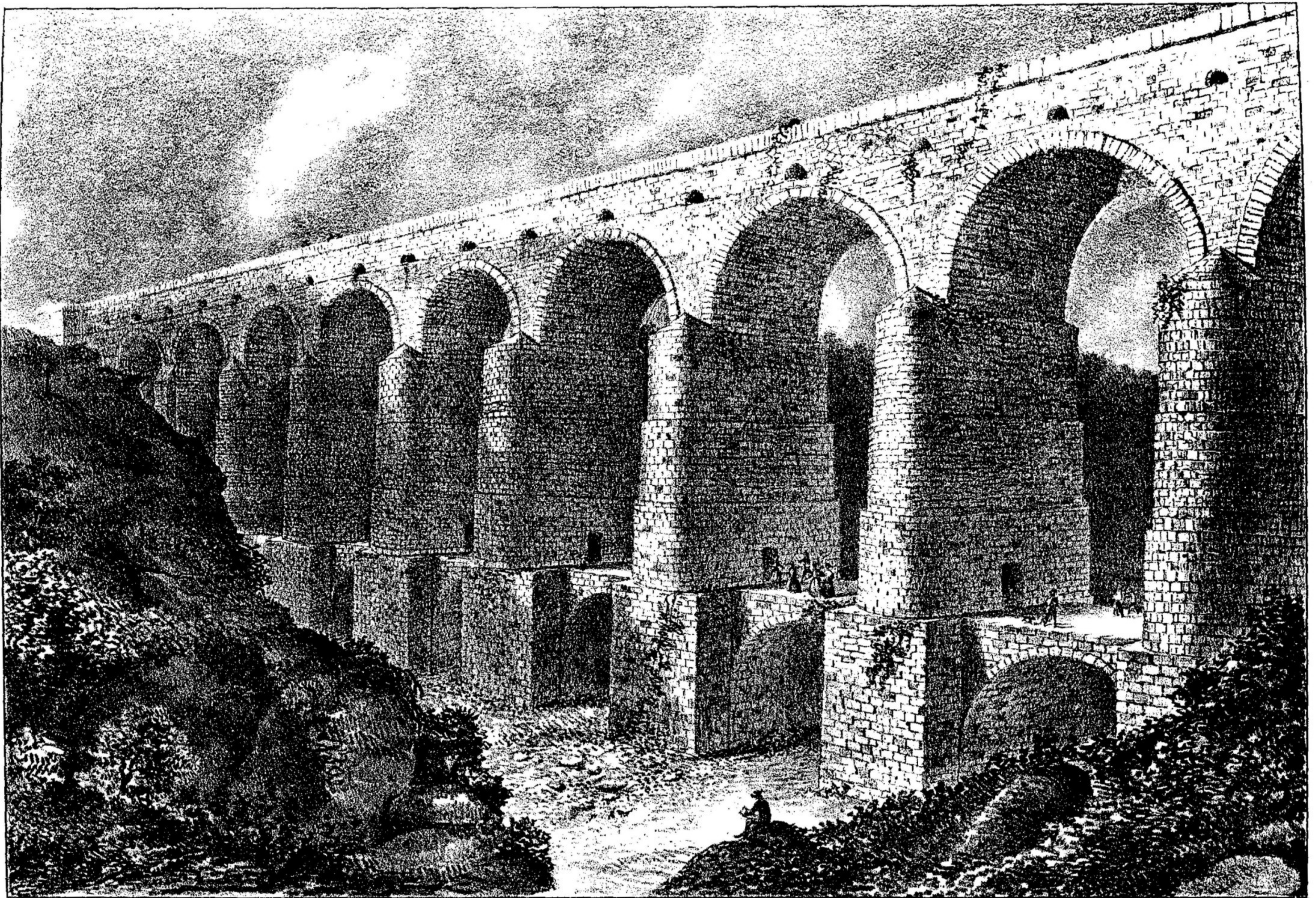
Pierre-Louis-Auguste de Crusy, marquès de Marcillac, diu que escriu el seu tractat del viatge a Espanya l'any 1804, i sembla que deixa Barcelona cap a Tarragona a inicis de l'any 1803, però la descripció mínima del pont del Lledoner, que no està ni entre dues altes muntanyes, ni a sota hi ha cap «torrent impetuós», fa pensar que es tracta d'un viatger de llar de foc, o sigui que no surt de casa, i fa servir tractats de viatgers reals per composar el seu volum, i el gravat de Laborde, on hi ha un torrent de fantasia.

«Abans d'arribar a Vilafranca, a mig camí de Barcelona a Tarragona, el viatger s'aturarà sens dubte al pont del Lledoner. Aquest pont, d'una gosadia sorprenent, uneix dues muntanyes força altes, i per la gropa passa la carretera. Un torrent impetuós xoca contra les roques entre aquestes dues muntanyes amb els costats coberts de pins. D'una alçada almenys igual a la del pont de Gard, un monument tan justament admirat per la seva bellesa i la seva solidesa, el pont del Lledoner potser tindria superioritat si s'establís el paral·lelisme, perquè si tres voltes una sobre l'altre són el mèrit de l'obra dels romans, els espanyols només en varen

necessitar dues per anivellar dos punts, que com he dit, són gairebé iguals d'alçada del pont de Gard».

Molts són els viatgers que passaran per l'Ordal, però acabo aquesta antologia amb el metge francès Antoine Laurent Apollinaire Fée, que amb setanta anys, el 1859, decideix realitzar «el projecte que m'havia plantejat de tornar a veure Espanya, i tornar-la a veure als mateixos llocs on havia viatjat amb l'exèrcit francès entre 1809 i 1813».

El trobem per la carretera després de deixar Vilafranca. «En sortir de la ciutat entrem a la plana, i el camí segueix a través d'un paisatge agradable. S'alcen a l'esquerra, a uns cinc o sis quilòmetres, els pics d'agulla que vesteixen Montserrat, que els nostres soldats varen prendre a l'assalt. El camí és admirable, i hi han construït ponts, o més aviat arcs superposats uns als altres, a les obertures que deixen entre elles les muntanyes. Un d'aquests treballs gegantins consisteix en dos ponts, o si es prefereix, en un pont de dos pisos, l'inferior té set arcs, i el superior tretze, que és per on passa el camí. La totalitat d'aquesta obra s'estén per una longitud de més de 230 metres, i encara que aquesta és la més majestuosa del camí, d'altres construccions magnífiques fan d'aquesta ruta una de les més belles que es poden veure. En arribar al cim de la muntanya, que tanca a l'oest el territori de Barcelona, veiem despuntar la ciutat, el port, i també Montjuic. És el coll d'Ordal, famós per haver estat forçat per l'exèrcit de Suchet el 1813, malgrat la presència de l'exèrcit anglès sota les ordres del general Bentinck, que s'hi havia establert amb força. La baixada està meravellosament dissenyada, i la pendent és tan suau que els cavalls podrien córrer galopant sense cap perill per als viatgers. El camí està ple de cases i masies aïllades, tot és alegre i animat, entrem a la plana i aviat arribem a Molins de Rei, on trobem el Llobregat, i a les seves ribes es varen enfrontar moltes vegades els exèrcits francesos i espanyols».

P.Piferrer y F.Pi y Margall. *Recuerdos y bellezas de España. Cataluña, tomo 2º* (Barcelona, 1839).

Jaume Campderròs, de Vallirana, recorda l'any 1789 un episodi explicat pels avis. «En la montaña de Ardeña se dió un choque entre los boluntarios y la tropa del rey Felipe Vº en las guerras de Sucesión. Y faborecida la tropa de algunos vecinos que eran afectos al rey, cercaron a los boluntarios, que uyendo se precipitaron por un orrible despeñadero, en que murieron más de ciento». Fet que es situa quan, en acabar el conflicte amb l'ocupació de Barcelona, hi ha guerrilles en les muntanyes del Garraf i de Begues que duren uns anys. Recordem l'enderrocament del castell de Cervelló, que havia participat en els rengles de les forces catalanes.

La carretera apunt, i el pont edificat, varen tenir ben aviat uns usuaris enemics, els francesos que envaeixen Espanya i faran servir aquest avantatge per arribar al Penedès. Guerra ferotge de la Independència, el mes de juny de 1808 els francesos entren a Cervelló i maten algunes persones, i entre els mesos de desembre de 1808 i març de 1809, una guarnició francesa es situa al coll d'Ordal per controlar la carretera, incendien les portes i finestres de l'hostal de Can Rabella, i la capella de la casa, que respecten en passar-hi a residir el comandant francès, però la casa Parellada i altres de l'entorn no es salven de la destrucció. El mas del Lledoner i la capella de Sant Francesc també pateixen violències i enderrocs. Però aquest camí va veure altres viatges de francesos i combats sagnants.

El gener de 1810 es fortifica el pas de la creu d'Ordal amb quatre bateries, i ordenen a Ramon Anton Milans del Bosch, comandant de la primera secció d'infanteria de línea catalana, situar-hi tropes. A la seva correspondència es pot seguir la situació canviant a l'entorn de Vallirana i Pallejà, amb els oficials reunits a l'hostal del Lledoner. Les ordres van i venen perquè el teatre de la guerra es mou, i a començament de març li ordenen dirigir les tropes a Sant Cugat, i replegar «media compañía de artillería que con sus piezas correspondientes se hallaba en la Cruz de Ordal», i que hi deixi «una pequeña precisa partida para custodiar lo que quede en aquel punto». La tropa va a Vallirana amb «tres piezas de artillería de a caballo», però no troben «una sola arroba de paja», i les mules i cavalls s'aturen. Des de la creu d'Ordal el cap de la tropa que hi han deixat escriu a Milans que no tenen de res, «ni que comer para nosotros, ni agua para los caballos se encuentra sin ir a grandes distancias».

El mes de setembre de 1813 les tropes espanyoles, 12.000 soldats sota el comandament dels generals Frederick Adam

i William Bentinck, ocupen l'entorn de la creu d'Ordal, i el dia 13 hi ha el pitjor enfrontament en aquestes muntanyes, en la que és coneguda com la batalla del coll d'Ordal, que va resultar en una gran victòria per l'exèrcit francès. Les forces del mariscal Louis Gabriel Suchet ataca amb un exèrcit de deu mil homes que surten de Molins de Rei a les vuit de la tarda del dia 12. Els aliats confiats no posen guàrdies al pont del Lledoner, i a les onze de la nit aprofitant la fosca els francesos el travessen i ataquen per sorpresa, i els defensors es retiren de manera desordenada.

Suchet ho explica així, «Las montañas de la izquierda estaban guarnecidas de campamentos españoles que apoyaban la defensa del punto principal. La posición era muy escarpada y presentaba enormes dificultades, además de que no podía llegarse hasta ella más que atravesando un desfiladero de casi tres leguas. [...] El enemigo opuso una obstinada resistencia y nos rechazó dos veces. Un segundo reducto, colocado algo más arriba y a escasa distancia, aplastaba con sus fuegos a los asaltantes desde el momento en que pusieron los pies en él. [...] Finalmente nos apoderamos del reducto y casi todos los defensores murieron. [...] El batallón del 116º, que conducía el comandante Bugeaud, hizo un movimiento para rodear por su izquierda los segundos reductos. Estos fueron al mismo tiempo atacados de frente, y también los atrincheramientos que apoyaban sus flancos desde la cresta de la montaña. Todo fue conquistado de manera impetuosa y el enemigo, dejando multitud de muertos y heridos, se retiró a cubierto de su caballería. El general Delort salió en su persecución con el vigor y rapidez acostumbradas, arremetió contra los húsares de Brunswick, se apoderó de cuatro piezas de artillería volante y trajo consigo quinientos prisioneros. Los enemigos perdieron en total unos mil doscientos hombres».

El resultat de la lluita es va convertir en un desastre per les forces espanyoles, amb 115 morts, 317 ferits i 170 presoners, i els francesos sembla que varen patir unes 700 baixes, entre morts, ferits i presoners. I va ser la darrera batalla guanyada pels francesos a la Península abans de retornar al seu país. Del que passa pels entorns del coll d'Ordal aquests anys en coneixem detalls per Raimundo Ferrer, capellà i historiador, que viu a Barcelona els anys de l'ocupació napoleònica, i publica una crònica molt detallada, *Barcelona cautiva, o sea diario exacto de lo ocurrido en la misma ciudad mientras la oprimieron los franceses*. També són de gran interès les memòries del soldat francès d'origen basc Silvain Larreguy de Civrieux, un dels que participa en la batalla de 1813, i deixa una crònica viva i intensa dels combats. També dirigeix un atac sorpresa a les tropes angleses que dormien a l'hostal del Lledoner, i anys després una entrada militar a Vallirana.

2º Exercito. 3ª Division de Infanteria. E. M.

Estado de los muertos heridos y prisioneros el 13 en la accion del Ordal.

Cuerpos	Muertos			Heridos			Prisioneros heridos.			Total de perdidas.		
	Gefes	Oficiales	Tropa	Gefes	Ofic.s	Tropa	Gefes	Oficiales	Tropa	Gefes	Oficiales	Tropa
Columna de Granaderos	"	3	38	1	2	133	"	1	55	1	13	226
1º Voluntarios de Aragon	"	2	32	1	4	51	"	1	58	1	7	141
Tiradores de Cadiz	"	"	12	"	4	32	"	"	17	"	1	68
Total	"	5	82	2	14	223	"	2	130	2	21	435

Nota 1ª Los Oficiales muertos de la Columna son: El Capitan de Vitoria D.n Rafael La Rueda, el de igual clase del V.º Badajoz D.n Jose Monroy, y el Subten.te de Alpujarras D.n Jose de Tapia: los de Aragon son el Ten.te D.n Fran.co Rojas, y el Subten.te D.n Joaquin Gala.

2ª Los heridos grabem.te lo son el Comand.te de la Columna D.n Jose Mondely, el Capitan de la misma D.n Jose Romero, y el Teniente D.n Fran.co Lozano. Los de Aragon el Capitan D.n Domingo Nobles, los Tenientes D.n Fermin Ertte y herido mortalm.te D.n Antonio Prior, y el Subteniente D.n Juan Antonio Gil; el de Tiradores de Cadiz el Subten.te graduado de Teniente D.n Fran.co Perez.

3ª ... Los levemente de la Columna el Capitan D.n Andres Gonzalez, los Ten.tes D.n Ygnacio Enriquez, D.n Juan Leon, y D.n Bartolome Muñoz; los Subten.tes D.n Juan Diez, D.n Jose Marin, y D.n Pedro Almansa.

4ª ... Los prisioneros de la columna, el Teniente D.n Carlos Garcia, y de Aragon el Capitan graduado de Teniente Coronel D.n Juan Blancas, mortalmente heridos.

Villareca 20 de septiembre de 1813. = Pedro Ramirez.

Es copia. Encarg.do del Arch.º Man.l Rod.z [firma]

Expediente sobre la acción sostenida por las tropas españolas en El Ordal (1813). Archivo Histórico Nacional.

CRÒNICA DE RAIMUNDO FERRER

El mes de juny de 1808 el general francès Chabran amb la seva divisió es dirigeix a Vilafranca. «El 11 a las 8 de la mañana se partieron, y al pasar por Ordal repitieron las mismas tropelías, robando todo lo que había en la capilla de Sant Esteve, cortando a la imagen de este su cabeza, y disparando un cañonazo contra la de Sant Pere. Saquearon igualmente en un todo la hermosa y magníficamente adornada casa de Don Antonio Rabella, cevándose la soldadesca en las preciosidades de su rico oratorio. Siguieron tamaños excesos hasta llegar al extremo de arrojar por el suelo en la iglesia de Vallirana las sagradas formas, destrozando todo lo demás de la iglesia con tanto encono, que parecería increíble si no constara por tan inconcusos testigos. [...] Retirados Don Juan Baget y Don Juan Seró hacia Ordal de resultas de la dispersión general que hubo en el Llobregat, se colocaron en aquel interesante punto los tres cañones que se habían salvado, a los quales se añadió otro que enviaba entonces la Junta de Lleida con algunos artilleros al Llobregat, ignorando la dispersión acontecida. [...]

El día 7 pues de julio último, habiendo llegado a casa Juliá de Vallirana 100 soldados suizos y 300 migueletes con tres cañones de montaña, un ingeniero, y Don Gabriel Pflugue capitán de suizos, se unieron a los somatenes, que allí encontraron, y examinado con escrupulosidad el terreno por el ingeniero, el qual oía gustoso las noticias topográficas que le daba Don Pedro Olivella y Miguel, natural de Riudevitllas, comandante que era del somatén, acordaron, que este y los dos cañones se quedasen en dicha casa de Juliá de Vallirana, mientras que Pflugue y su tropa se retiraban a la Cruz de Ordal para establecer el campamento proyectado. Verificáronlo con tanta prontitud (pues publicaron bando que todos los pueblos de los alrededores enviaran cada uno 20 hombres), que dentro de dos días estaba ya corriente la batería con los cañones traídos de Tarragona, construidas barracas, y reunida tanta multitud y variedad de revendedores y provehedores de pan, vino, carne, agua, verduras, etc., que parecía un nuevo lugar.

El 12 del mismo julio llegó allá en clase de comandante general del dicho campamento, Don Casiano de Arzú, nombrado coronel por la Junta Suprema del Principado [...]. El 17 habiendo llegado allá dos gruesos cañones, el uno de Vilanova y el otro de Vilafranca, y otro de a 24 el 20 siguiente, se puso del todo corriente aquel punto, amaestrándose los migueletes en el exercicio de fusil, que el día de Santiago

lo hicieron ya de fuego para solemnizar tal día. Llegados el 30 del mismo a las dos de la mañana a dicho punto de la Cruz de Ordal 3500 hombres de infantería y 200 artilleros, con quatro piezas de artillería, a saber, dos obuses y dos violentos, que todo era parte de la tropa desembarcada en Tarragona, y se dirigía a formar la línea del Llobregat, se licenciaron al punto los muchos somatenes, que de varios pueblos del Corregimiento de Vilafranca y Vilanova estaban en aquel punto de casa Juliá, los quales gustosos lo executaron por verse relevados por las tropas de línea, por las que tanto habían anhelado. [...]

El día siguiente 22 [desembre] eran como las 8 ½ de la mañana, quando el exército francés al mando de Saint-Cyr, pasó por dicha altura con dirección a Vilafranca, en donde llegó a las 10 ½ de la misma mañana. Ciñó la caballería la villa, mientras la infantería entraba en ella. En este intermedio se destacaron varias partidas de soldados franceses á los pueblos inmediatos, cometiendo en todos, los robos é insolencias de estilo, no perdonando en Sant Pau d'Ordal a mugeres ancianas ni a otras que iban pordiosando. La iglesia del mismo pueblo fue vilmente profanada, y robado o destrozado todo lo que había en ella de más valor. Igual suerte sufrieron las ricas casas solares que hay por aquellas inmediaciones. Tales son los resultados de la retirada de las tropas españolas del Llobregat, por lo que toca al camino real que va a Vilafranca, y por el qual se dirigió el grueso del exército de Saint-Cyr.»

El mes de març de l'any 1809, «topó Chabran al retirarse á esta villa [Vilafranca], con la partida de somatenes de D. Saturnino Mir de Sant Sadurní d'Anoia, el qual conociendo por el tiroteo, que iban perdiendo terreno los franceses, emboscó su gente más allá de Vallirana, les incomodó en su paso, y les picó la retaguardia. [...] El día 6 [Saturnino Mir] apresó 11 caballos de tiro, una mula, y un sargento con tres soldados de artillería. El día 11 con 130 hombres de su propio somatén, atacó a 300 franceses que estaban apostados en casa de Don Antonio Rabella de Ordal, los desalojó, y persiguió hasta el Ostalet, causándoles bastante pérdida entre muertos y heridos. Desahogaron entonces su rabia contra la iglesia parroquial de Sant Pau [d'Ordal] de dicho término, robando quanto había quedado después de los horrorosos saqueos que habían precedido, y no contentos con esto, destrozaron la imagen de Christo crucificado, y cometieron hasta el horrendo atentado de derramar por tierra las sagradas formas que el párroco no tuvo tiempo de sumir. [...]

El mismo día 10 de marzo abandonaron los franceses la rica villa de Igualada [...]. Después de haber hecho dos días de alto en Vilafranca la división francesa de 2 mil hombres que

había salido de Igualada, apostose en la fuerte posición de Ordal para fortificar dicho punto, ya que el día 11 anterior, el somaten de la villa de Sant Sadurní, con solos 130 hombres obligó a 300 franceses a abandonar dicha posición, de lo que irritados estos cometieron los mayores excesos y sacrilegios en la iglesia de Sant Pau d'Ordal. Poco descansó en dicha altura la nueva división francesa, pues que habiendo Don Antonio Franch, vecino de la villa de Igualada, capitán ya del tercio de dicha villa, y bien conocido en el país por su patriotismo y valor, entusiasmado a varios pueblos de la comarca con una fogosa proclama que mandó circular Don Diego O-Reilly, logró con un somaten de 1800 hombres, compuesto del de Igualada, Calaf, Sant Quintín, Piera y Masquefa, hacer cara a los 2 mil franceses apostados en Ordal, a donde se dirigió el 14 último. Trabose un vivo fuego en el llano llamado de Moyó, a la vista de casa Rabella, y si bien el paisanage tuvo que retroceder, a causa de la superioridad de las fuerzas enemigas, y ventajosa posición que estas guardaban, pero hizo mucho daño a los franceses, los quales habiendo encendido por la noche grandes fogatas en varios puntos de la montaña, la abandonaron la misma noche, dirigiéndose por el camino carretero hacia Molins de Rei, en cuyo paso fueron detenidos por Milans y Clarós, que con parte de tropa y con los somatenes y migueletes del corregimiento de Vic, les causaron no poco daño».

El mes de setembre, falten queviures a les tropes franceses, «en efecto, hallase Barcelona actualmente bastante consternada con motivo de la escasez de víveres que está padeciendo, de resultas de las terminantes órdenes que se han circulado por parte del gobierno de Tarragona, para que nadie pueda llevar en grandes ni pequeñas cantidades víveres a nuestra capital. A fin de hacer más imponente la orden, se han fixado horcas entre Sitges y Vilanova, otras en la Creu d'Ordal, otras en Sant Cugat del Vallés, otras cerca de la riera de Argentona, no lexos de Mataró. En cada una de estas horcas hay la inscripción siguiente: *Mueran en esta horca todos los que lleven víveres a Barcelona, sea en grandes o pequeñas cantidades; y los espías y los ladrones*».

Accions militars de l'any 1810, una «fue la interesante altura de Ordal, cuya eminencia ya se había fortificado por el mes de julio de 1808. Empezose pues el día 17 de enero último a trabajar en la misma altura, cerca la Cruz de piedra erigida allí, a la construcción de quatro baterías. Más de 200 zapadores, sin contar con los albañiles y carpinteros del país, estaban a la disposición del ingeniero que dirigía la obra, cooperando gustosos los labradores vecinos, con los robustos árboles de sus bosques, y con quantas tejas y ladrillos se necesitasen. Con estas providencias se tranquilizaron algún tanto las villas y pueblos marítimos situados entre el Llobregat y Tarragona, que estaban bastante sobre-

saltados por la retirada que habían hecho nuestras tropas hasta la orilla del Llobregat».

El mes de març, «otra partida de somatenes se dirigió el mismo día 19, mientras los franceses estaban acampados en Pallejà y Sant Vicenç dels Horts, a la altura de Ordal, en donde desbarataron algún tanto las tres baterías que allí se habían construido (aunque no había en ellas cañón alguno) y las tres casas que sirvieron de quartel al efecto de que subiendo los franceses, que estaban inmediatos, no se aprovechasen de ello. Quemaron también las horcas que se habían allí plantado en 25 de julio de 1809. Habiendo hecho alto el exército francés en las orillas del Llobregat, desde el domingo día 18 de marzo último, se puso en movimiento el día 20 inmediato, en tres divisiones. La primera, fuerte de unos 40 hombres [4.000], con ocho piezas de artillería, se encaminó por la carretera nueva hacia Ordal. La segunda, que constaría de unos 60 [6.000] hombres, de los quales había 700 de a caballo, se dirigió por Martorell y Sant Sadurní. La tercera, compuesta de unos 20 [2.000] hombres, se encaminó hacia Esparraguera.

La primera columna, que se dirigía hacia Vilafranca, cometió tantos excesos en los pueblos de su tránsito, que no hubo casa, que no fuese saqueada, iglesia, que no se viese profanada, bodega, que no nadase el vino derramado. Tanto les imponía e irritaba á los franceses, el no hallar en los pueblos por donde transitaban, piante ni mamante, retirándose todos a los montes vecinos.

En la iglesia de Sant Pau d'Ordal, destrozaron todas las mesas de los altares, arrancaron las gradas del sagrario, echaron por tierra la ropa y ornamentos sagrados que encontraron en la sacristía, hicieron hastillas el tabernáculo, malbarataron las fuentes bautismales. Encontrándose en los campos vecinos con el cura párroco, Don Serafín Margarit, que huía con un cáliz y el copón (habiendo de antemano sumido las sagradas formas), se lo robaron todo».

El 7 d'abril, «en la iglesia parroquial de Ordal, robaron y malvarataron quanto dexó intacto su dañina mano por el marzo último; convirtiéndola ahora en establo. Iguales saqueos y violencias cometieron en los pueblos de Subirats, Lavern, Cervelló, con sus anexos, Palma y Vallirana. El lunes día 9 de abril, habiendo pasado la división francesa la altura de Ordal, acabó de destruir y quemar quanto habían dexado en pie, de las baterías y quarteles, los paisanos, en 19 de marzo último, quando se acercó este mismo exército francés, que acabamos de ver retirar tan avergonzosamente hacia Barcelona».

En l'escomesa, el mes de juliol, la «división del mariscal de campo D. Miguel de Ibarrola, al mudar de posición, dexó cubierto el punto de Vallirana, que fue atacado por el exército enemigo, siendo este con todo tesón rechazado tres veces por el batallón de voluntarios de Castilla, que se distinguió muy particularmente, y por los valientes somatenes al mando del teniente coronel D. José Manso, los que por último tuvieron que ceder a la grande superioridad del enemigo, después de haber este dexado cubierto el camino de hombres y caballos, verificando su retirada en orden los de Castilla por la derecha hacia la marina, y Manso con los somatenes por la izquierda. Hicieron estos alto en la cruz de Ordal, en donde contuvieron largo rato a los enemigos, que dexaron algunos cadáveres más, pero viéndose otra vez los somatenes obligados a ceder, contramarcharon tomándoles la vuelta, y colocándose a su espalda. [...]

Irritados los franceses por la viva resistencia que hallaban en la tropa y paisanage, que levantando en somatén general acudía numeroso y con furor a los puntos que indicaban los gefes, desahogaron su rabia contra las Iglesias y gente indefensa que hallaban en los pueblos. El de Ordal fue el primero que experimentó la furia francesa, robando y saqueando todas las casas, violando descaradamente a quantas mugeres no tuvieron la cautela de fugarse. A Antonia Mata del Racó de la misma parroquia, enferma tan de cuidado, que estaba oleada, le quitaron quanto tenia en la cama, deshonrando en su misma presencia a la muger que la asistía en sus últimos apuros. La iglesia parroquial, que tantas veces había sufrido saqueos y destrozos, experimentó uno y otro el mismo día de la Asunción de la Virgen, pues no quedó intacta caxita alguna, y hasta las fuentes baptismales desbarataron. Jugueteando la soldadesca con las imágenes de los santos, las pusieron en la misma Iglesia en diferentes puestos y actitudes. [...] El 28 de desembre, «se reunió el mariscal francés con las tropas que habían previamente ocupado las inmediaciones del Llobregat, cuya vanguardia, compuesta de 3 mil hombres comió al medio día en Ordal. A la una de la tarde, partió de este punto todo el grueso del exército, que ascendería a 14 mil hombres, dirigiéndose hacia Vilafranca, en donde llegaron el mismo día a boca de noche».

Vue des lignes du Col d'Ordal, enlevées dans la nuit de 12 au 13 septembre 1813. A la part alta els reductes defensats pels anglesos, i a la dreta el campament espanyol.

CRÒNICA DE LARREGUY DE CIVRIEUX

Silvain Larreguy de Civrieux neix el 1796 a Les Arcs, regió de Provença, fill d'una família d'armadors arruïnats per la revolució. El 20 de juliol de 1812 travessa els Pirineus amb l'exèrcit francès, té 16 anys i intervé en algunes batalles, i a la d'Ordal. El juny de 1815 participa a la de Waterloo, i torna a Espanya el 1821 amb *els Cent Mil Fills de Sant Lluís,* decidits a acabar amb el règim constitucional. Participa al setge de Barcelona, en accions a l'Ordal i és ferit en la batalla de Molins de Rei. El 1824 rep el títol de cavaller de la Legió d'Honor, i per mèrits de guerra, Fernando VII li concedeix la Creu Laureada de San Fernando. El 1827 renuncia a l'estat militar per casar-se amb Marie Maret de Saint Pierre, marquesa vídua de Sarran, i com a propietari rendista per matrimoni passa a residir al castell de Civrieux d'Azergues, a la regió del Rhône.

«El mariscal Suchet [...] va decidir avançar contra lord Bentinck que ocupava Vilafranca, amb una forta avantguarda en les trinxeres del coll d'Ordal, mentre els seus tinents amenaçaven el nostre flanc dret per Martorell i el Llobregat. El 12 de setembre [1813], a les vuit del matí, vàrem començar a moure'ns, amb el nostre il·lustre mariscal al capdavant, i Harispe, Habert i Decaen dirigint les seves magnífiques divisions. Tres reductes formidables coronaven el coll d'Ordal, i pels vessants serpentejava el Camí Real. Estaven ocupats per una forta divisió d'anglesos i calabresos sota les ordres de Frederic Adams, ajudant de camp del príncep regent, amb el suport d'una reserva de cavalleria a la reraguarda. Les muntanyes de l'esquerra estaven defensades per camps espanyols i es podien distingir tots els seus focs.

La defensa va ser obstinada, vàrem pujar a l'assalt i ens varen frenar dues vegades, cobrint els pendents del terrible coll de morts i ferits. El meu batalló, conduït per Bugeaud, va contornar per l'esquerra els segons reductes, i al cap de vall tot va ser capturat amb una audàcia excepcional. Es va lluitar cos a cos sense donar quarter a l'enemic, el 272è regiment de línia anglès va quedar gairebé destruït i Frederic Adams va resultar ferit. El general Delort, llançat amb la seva cavalleria sobre la reserva anglesa, va carregar contra els hússars de Brunswick, els va feren pedaços i va capturar 500 presoners i 4 peces de canó. [...]

L'enemic es situava per la batalla en tres línies elevades, separades de nosaltres per barrancs. Ocupàvem els turons d'enfront, i junts formàvem un immens camp de batalla on es varen trobar el nostre 24è de dracs, els nostres cavallers

westfalians, el 20è de dracs anglesos i els seus hússars negres. Una multitud de combats individuals varen començar arreu, i el general Meyer es va enfrontar al coronel Bentinck a cops de sabre. Era un esdeveniment sense precedents aquest miler de duels que es van lliurar sota la mirada de les dues armades, aturades com si fos d'un acord mutu per ser testimonis d'un espectacle tan excepcional i imponent. Un cos enemic emboscat apareix i es llança contra el nostra flanc esquerra, que sembla vacil·lar, però el batalló Bugeaud arriba corrents i restableix l'equilibri. Llavors, l'exèrcit anglo-espanyol, en veure les tropes del general Decaen sortir a la nostra dreta, fins aleshores endarrerides a les muntanyes, decideix retirar-se cap a Tarragona per Altafulla. Els vàrem seguir al Vendrell ocupant de nou Vilafranca, on vàrem trobar provisions suficients per a uns quants dies. [...]

Aviat, la manca de subsistències i la necessitat de concentrar més l'exèrcit d'Aragó ens va duu de tornada a la línia del Llobregat. Al coll d'Ordal, i en tots els seus vessants, vàrem trobar els nombrosos cadàvers dels seus valents defensors despullats completament de les robes, i en plena descomposició. Exhalaven a gran distància unes miasmes tan infeccioses que vàrem haver de creuar a la carrera aquest trist camp de morts. [...] Així es va arribar a finals de l'any 1813, enmig d'incidents de guerra dels que seria massa llarg i monòton explicar, un d'ells, en el que jo vaig prendre part, mereix, però, una excepció.

Sabíem que l'hostal del coll d'Ordal [o de Rabella] l'ocupava cada nit un esquadró de cavalleria anglesa, part d'un regiment establert en un poble situat entre el coll i Vilafranca. Aquest esquadró, venia cada nit a acampar al lloc dels antic reductes, i cada matí feia un reconeixement de la zona fins a tenir a la vista les nostres forces. No havent estat mai molestats en el seu bivac, estaven poc previnguts, i vàrem saber que havien acabat allotjant-se a l'hostal, només vigilat per dos o tres sentinelles, i vàrem creure divertit sorprendre aquesta posició descuidada i prendre-la sencera.

Aquesta expedició d'aventura nocturna es va encomanar a un destacament. [...] Ens varen fer deixar les motxilles, la coberta de roba blanca que solia cobrir els barrets i les cartutxeres; i les baines de baioneta i de sabre les vàrem lligar amb cura per evitar qualsevol soroll. Un oficial i dos sergents forts, familiaritzats amb la llengua espanyola, es varen posar al davant, amb l'ordre de respondre al *Qui ve?* dels sentinelles anglesos com si fóssim una colla de *guerrilleros*. Després, apropar-se pacíficament i abatre'ls sense soroll, i havien d'esperar-nos a poca distància de la posició anglesa. El nostre interès el va despertar la possibilitat d'èxit d'aquest cop de mà, per la situació crítica dels dos ban-

dols, i també per la promesa que el botí i el valor dels cavall capturats serien repartits, un cavall a elecció del capità, un quart del total per als oficials, un vuitè per als sotsoficials, i la resta en parts iguals entre tots els soldats.

Amb les cantimplores plenes d'aiguardent, vàrem partir alegrement però en silenci, a les set de la tarda, en una nit molt fosca. A certa distància de l'hostal, vàrem abandonar el camí per apropar-nos cap on estava l'exèrcit espanyol, i després, fent un gir brusc com si haguéssim vingut d'aquest costat, vàrem caminar cap a l'hostal. El crit d'una guaita anglesa va ressonar als nostres oïdes. La nostra petita avantguarda va respondre, avançant, i es va sentir un soroll indefinible. Aviat vàrem xocar amb un cadàver, i al costat hi havia lligat a un arbre un cavall nerviós i impacient.

Vàrem fer una breu aturada, i el capità ens va advertir en veu baixa que havia arribat el moment, tot prohibint disparar ni un sol tret, i va senyalar la part del destacament que es quedaria a la porta de l'hostal, per agafar i massacrar si calia els anglesos que intentessin escapar-se o defensar-se. La resta del destacament, a una senyal acordada havia de precipitar-se dins de l'hostal per les diverses sortides, i actuar de la mateixa manera sobre la guarnició sorpresa. Caminàvem molt a prop de la petita i enèrgica avantguarda, reunint en silenci tota l'energia per al terrible desenllaç.

El *Qui vive*! anglès va ressonar una segona vegada davant mateix de l'hostal. Es respon en espanyol, i en acostar-nos escoltem clarament l'agonia d'un moribund. *A mi!* crida l'oficial d'avantguarda, i el destacament es precipita com un allau dins l'hostal. Els anglesos, despertats de sobte, sense dubte creient somiar, queden atordits per una sorpresa tan sobtada, i se'ls intima a la rendició. Uns oficials intenten defensar-se amb les seves espases. El cap del destacament, en va i desesperat, vol encoratjar els seus soldats atònits, és ferit pel meu capità i s'enfondra. Uns quants cavallers intenten resistir i també cauen travessats. La resta del destacament, immòbil, és colpit d'espant, i dos o tres homes imploren de genolls que se'ls respecti la vida.

Vàrem agrupar i desarmar aquests pobres diables, i els vàrem fer anar baixant de dos en dos, mentre una escena semblant però menys sagnant es desenvolupava a l'estable. Hi havia uns quants cavallers i uns cinquanta cavalls que vàrem carregar amb les armes, el poc equipatge dels vençuts, i els oficials i soldats anglesos ferits. En vàrem abandonar a dos que no podien pujar a cavall, i vàrem deixar l'espasa al desgraciat comandant de l'esquadró. Finalment, després d'haver avisat als presoners que al menor soroll d'un d'ells no hi hauria quarter, vàrem anar tornant amb els captius al centre, ara pel Camí Real. A certa distància, vàrem veure una guaita anglesa, situada precisament al ca-

mí i donant-nos l'esquena. Es va moure, i s'acostava sense sospitar res, però just abans de ser aconseguit va disparar un tret de carrabina, va picar el cavall i va desaparèixer, però nosaltres teníem l'ordre de no disparar.

Aquest incident, però, ens va determinar a accelerar el pas; ja que l'enemic, alertat pel tret de carrabina o per la fugida del sentinella, no tardaria en arribar. A poca distància de Molins del Rei, vàrem trobar un fort destacament enviat a la nostra ajuda en cas de ser necessari. Va ser una sort i una previsió sàvia, perquè aleshores vàrem sentir el galop de la cavalleria anglesa molt a prop, i vàrem fer mitja volta. La vista de les nostres forces, el nostre ferm comportament i una descàrrega terrible van aturar l'enemic, que va retrocedir, mentre una vigilància severa retenia els presoners.

A les vuit del matí vàrem arribar triomfants a Molins del Rei, en presència de la nostra divisió reunida en armes, i que, amb un moviment espontani, ens va rebre amb aplaudiments i aclamacions entusiastes. Un dels cavalls va ser ofert al coronel pel destacament, i el botí es va vendre a Barcelona. Em varen correspondre 95 francs, els soldats varen rebre 55 francs cadascun, i la part de cada oficial va ser d'uns 300 francs, aproximadament».

Larreguy torna a Espanya amb les forces del duc d'Angulema contra el règim constitucional, i relata una acció que passa a Vallirana. «Cap a finals de juliol [1823], el mariscal va decidir marxar contra l'enemic que ocupava la línia de Vilafranca i Igualada, i es va dirigí cap a aquesta última ciutat girant en direcció a les formidables posicions del pas d'Ordal. [...] Havíem d'avançar el màxim possible, rebutjant les partides enemigues, fins a Vallirana, un lloc proper al pas d'Ordal. I si ho considerava prudent i útil, organitzar provisions per a una columna considerable en tots els llocs. Aquesta delicada i perillosa missió em va complaure en especial. [...] La nit estava il·luminada per una bella llum de lluna, i no vàrem trigar en arribar al primer lloc enemic, que es va retirar després d'alguns trets, evitant ser pres i destruït fàcilment per la cavalleria d'avantguarda.

Diverses defenses es varen retirar successivament fins a Vallirana, on es trobava la seva força principal. En arribar a aquest poble, el vaig fer envoltar ràpidament a dreta i esquerra per la cavalleria, mentre em dirigia a pas de càrrega pel carrer principal. L'enemic l'evacuà sense disparar, i amb tanta rapidesa que varen sortir abans de l'arribada dels caçadors, contra els que varen disparar uns pocs trets. A so de trompeta vaig fer cridar l'ajuntament perquè es reunís immediatament, exigint i obtenint de seguida menjar i vi pel destacament, format en armes mentre dues seccions

registraven el poble i protegien les sortides. També vaig conseguir informació precisa sobre la posició i les forces de l'exèrcit constitucional que ens enfrontava en aquest punt.

Vuit mil homes ocupaven el pas d'Ordal a una distància molt pròxima, i el seu quarter general era a Vilafranca. Vaig ordenar racions de menjar per a una columna de vint mil homes, i després de dues hores de descans, dedicades a aquestes tasques, i a l'espera que una vintena de caçadors fessin recular l'enemic, vaig reunir la tropa per tornar de dia a Molins del Rei, trist per la poca aventura de l'expedició, però capaç de proporcionar al tinent general la informació més útil i segura. Vàrem saber, pocs dies després, que el moviment d'Igualada havia tingut un èxit rotund, malgrat la seriosa resistència de l'enemic, que es va veure obligat a evacuar el port d'Ordal i Vilafranca, i a retirar-se a Reus i Tarragona».

QUAN HI ASSASSINAVEN

Entorn feréstec, boscos, paranys de lladres en les solituds. L'any 1771, mentre es treballa a la carretera i el país està ple de gent, res no espanta als malfactors i una colla assalta el mas del Lledoner fent maldats, «execrables i horroroses de contar-se», que diu el baró de Maldà, però poc després els mossos d'esquadra agafen a setze dels bandolers, que ho passen malament, «los onze penjats i, dels onze, los tres, después de morts, desquartisats sos membres, i los restants, passats Bòria avall, assotats». Notícies esverades de l'any 1798 senyalen que els camins són plens de lladres, que els mossos treballen per caçar-los, i el mes de juliol, escriu el baró, n'han arrestat molts, «la major colla en l'hostal del Lledoner, que fa temps que infesten la terra des d'allí fins a Barcelona», però de notícies d'aquestes n'hi ha tantes.

Recordem el coll d'Ordal per la quantitats de crims polítics, que aquí hi duen gent per matar-la a l'empara del silenci del bosc. El primer, Raimundo Strauch Vidal (1760-1823), franciscà, doctor en teologia, autor de nombrosos volums de tema religiós, el tanquen a la presó de 1813 a 1814 en temps de la constitució de Cádiz, de la que era contrari. Bisbe de Vic, l'any 1820, amb els liberals al poder dóna suport a la revolta absolutista i el 1822 el deté al seu palau el general Francesc Milans del Bosch. Traslladat en tartana a Barcelona junt amb altres presos, deu franciscans i nou caputxins, l'amenacen de mort si algun escamot pretén alliberar-lo, i arriba a Mataró el 6 de novembre. A la ciutat, grups de gent el reben a crits, l'insulten i l'amenacen de mort, obligant a passejar-lo pels carrers. Passa la nit a la casa del liberal Joan Baró de Solà, i l'endemà el traslladen a Barcelona i el tanquen a la Ciutadella. El governador, Antonio Rotten, l'enganya dient-li que l'han de dur a Tarragona, i el dia 16 d'abril de 1823, a l'Ordal, prop del pont dels Tres Arcs, «bajo el pretesto de que los facciosos disparaban (para cuya farsa se mandó adelantar algunos soldados que lo hiciesen) se le previso que descendiese de la tartana y andase por una senda separada del camino principal. Pocos pasos habia dado cuando traidora y alevosamente se le fusiló junto con el religioso lego que le servia, que era Fr. Miguel Quingles». Els cossos, «lo paratge en ahon se encontraren es entre mig de dos roures en lo costat del mayol de set esquenas cerca del pont dels tres arcs del Lledoner. Los mataren allí a dos quarts de 4 de la tarda». Un obelisc, ara descuidat enmig de la vegetació, ho commemora en un marge de la carretera de Vallirana, al mateix indret de l'assassinat.

La pitjor matança que han vist aquestes muntanyes passa els anys de la Guerra Civil, ho recorda un monument inaugurat l'any 1966 en record dels onze homes assassinats la nit del 31 de juliol de 1936, vora el pont del Lledoner, pel comitè de Sant Sadurní d'Anoia, d'un conjunt de quaranta veïns que pateixen la mateixa sort en aquest indret, víctimes també del comitè de Molins de Rei, que «va sembrar de morts i assassinats els pobles de la comarca del Baix Llobregat». La làpida diu, «A.M.D.G. A los 40 españoles sacrificados en 1936, veneración y gratitud. Vallirana (El Lledoner) 8·XII·1966. "Aquí se admira la obra de Dios". Rvdo. D. Luís Romagosa Mora. †10·IX·1936. "Si tú me amparas, sabré ser fuerte y amarte, cual mereces hasta la muerte". D. Julio Culebras Barba (a la Virgen) †12·IX·1936».

A la carretera de Vallirana, després de les voltes de Can Julià i abans del pont dels Tres Arcs, en un marge del camí varen afusellar dues religioses dominiques que fugien de la guerra cap a València, les detenen a Molins de Rei i les traslladen en aquest indret on tantes execucions s'havien produït una setmana abans. Una làpida de marbre ho recorda, «en este lugar derramaron su sangre por Cristo las víctimas sor María del Carmen Zaragoza Zaragoza, sor María Rosa Adrover Martí el dia 7 de agosto del año 1936, religiosas dominicas del convento de Santa Catalina de Sena de Barcelona».

Monument als quaranta assassinats l'any 1936

Monòlit en homenatge al bisbe Strauch (*La Hormiga de Oro*, 2, juny, 1923)

Monument a les monges assassinades l'any 1936

Monòlit en homenatge al bisbe Strauch. Estat actual

CARTOGRAFIA

Pags., 62-63. Miguel Moreno. *Plano del terreno comprehendido desde la villa de Molins de Rey, hasta Lladone, en donde se manifiesta una porción de la nueva carretera que desde la plaza de Barcelona se dirige a la de Lérida, como assimismo su progresos en los años próximos pasados de 1769 y 1770* (Barcelona, 12 de febrer de 1771).

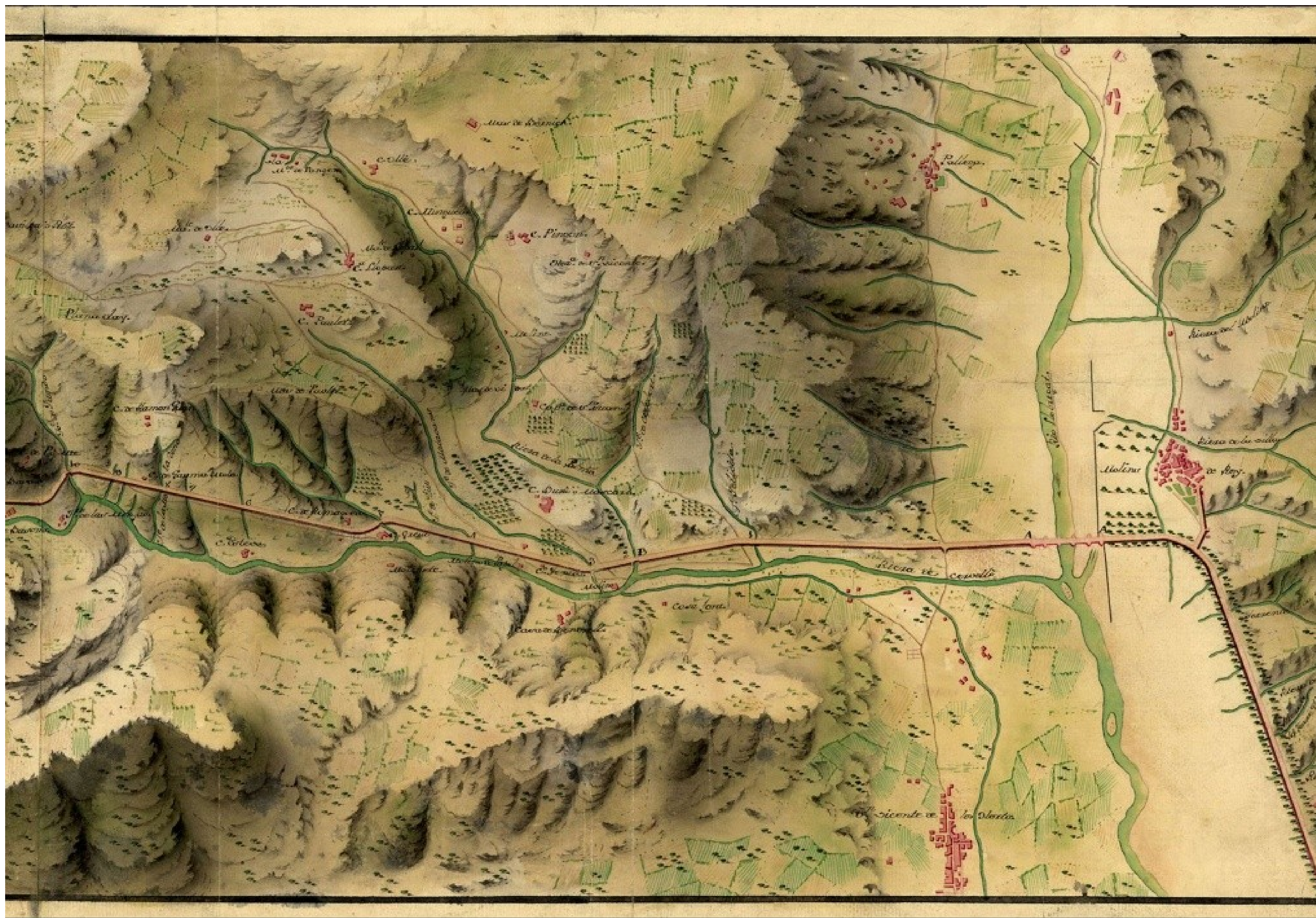
Pags., 64-68. Miguel Moreno. *Plano del terreno comprehendido desde la villa de Molins de Rey hasta la de Villafranca de Panadés en donde se manifiesta una porción de la nueva carretera que de la plaza de Barcelona se dirige a la de Lérida, como asimismo su progreso en el año próximo pasado de 1773* (Barcelona, 10 de febrer de 1774).

Pags., 69-72. Carlos Saliquet. *Plano de una porción del terreno comprendido desde la plaza de Barcelona hasta Villafranca de Panadés, y lugares inmediatos, en donde se manifiesta la dirección de la nueva carretera que desde la citada plaza se dirige a la de Lérid*a (Barcelona, 24 de desembre de 1774).

Pags., 73-76. Carlos Saliquet. *Plano del terreno comprendido desde la casa nombrada del Lledoné hasta Villafranca de Panadés, en donde se manifiesta una porción de la nueva carretera que desde la plaza de Barcelona se dirige a la de Lérida, y su progresso en el año próximo pasado de 1774* (Barcelona, 4 de març de 1775).

500 1000 1500 2000

E.a. 1:13.370

Molins de Rey
Riera de Cervello

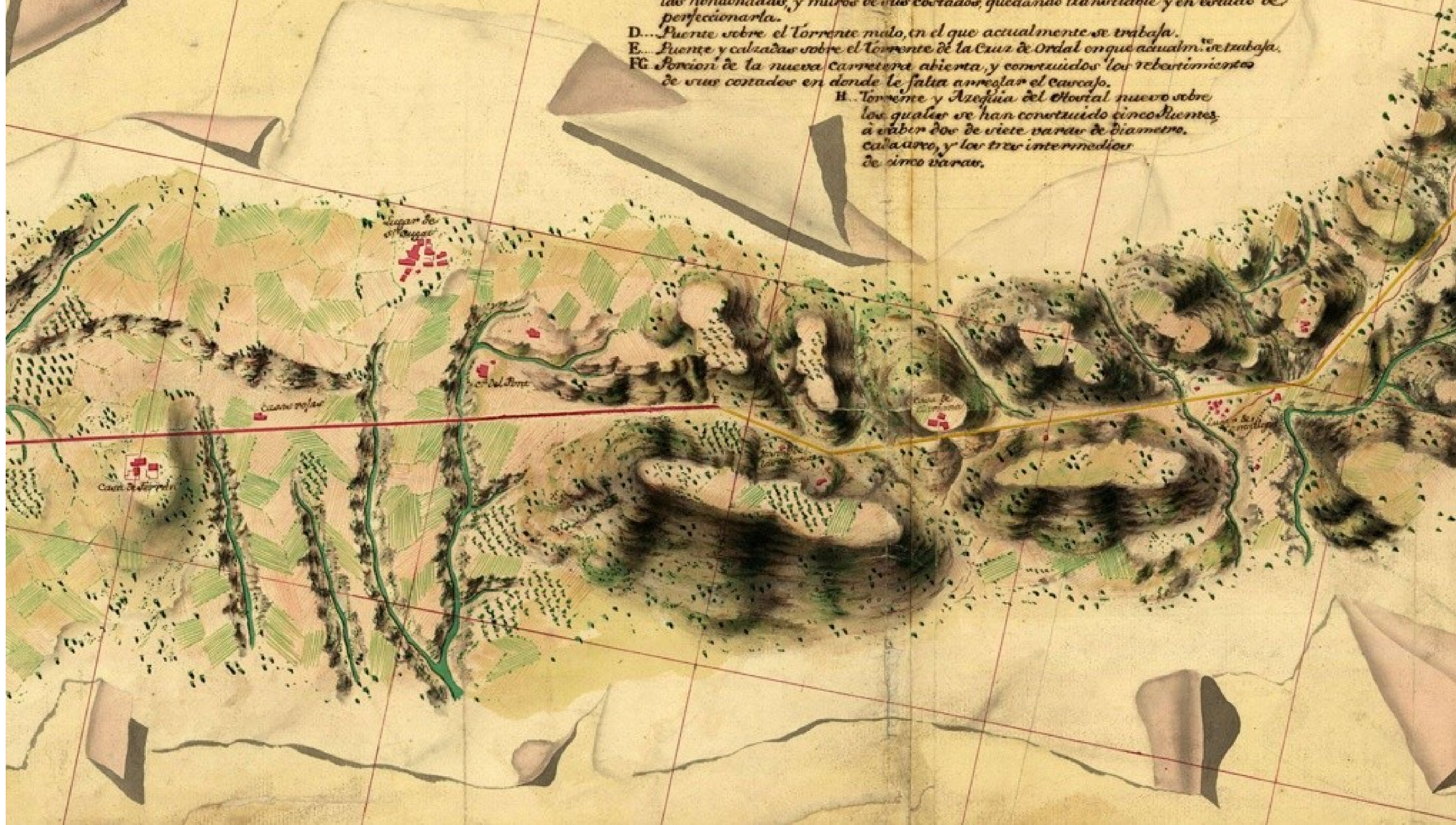

Nº A3'
A
(A)
Villafranca
G
H

Plano del Terreno comprehendido desde la Villa de Molins de Rey hasta la de Villafranca de Panadés en donde se manifiesta una porcion de la nueva carretera que de la Plaza de Barcelona se dirige á la de Lerida, como asimismo su progreso en el año proximo pasado de 1773.

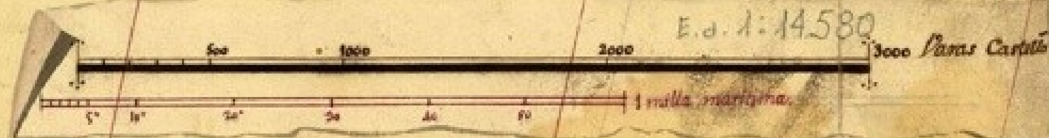
Explicacion.

A. Puente sobre el Rio Llobregát.
AB. Porcion de la nueva carretera enteramente concluida.
BC. Porcion Idem en donde se han hecho la maior parte de los desmontes, terraplenar de las hondonadas, y muros de sus costados, quedando transitable y en estado de perfeccionarla.
D... Puente sobre el Torrente malo, en el que actualmente se trabaja.
E... Puente y calzadas sobre el Torrente de la Cruz de Ordal en que actualmᵗᵉ se trabaja.
FG. Porcion de la nueva carretera abierta, y construidos los rebestimientos de sus costados en donde le falta arreglar el cascajo.
H.. Torrente y Azequia del Hostal nuevo sobre los quales se han construido cinco Puentes, á saber dos de siete varas de diametro cada arco, y los tres intermedios de cinco varas.

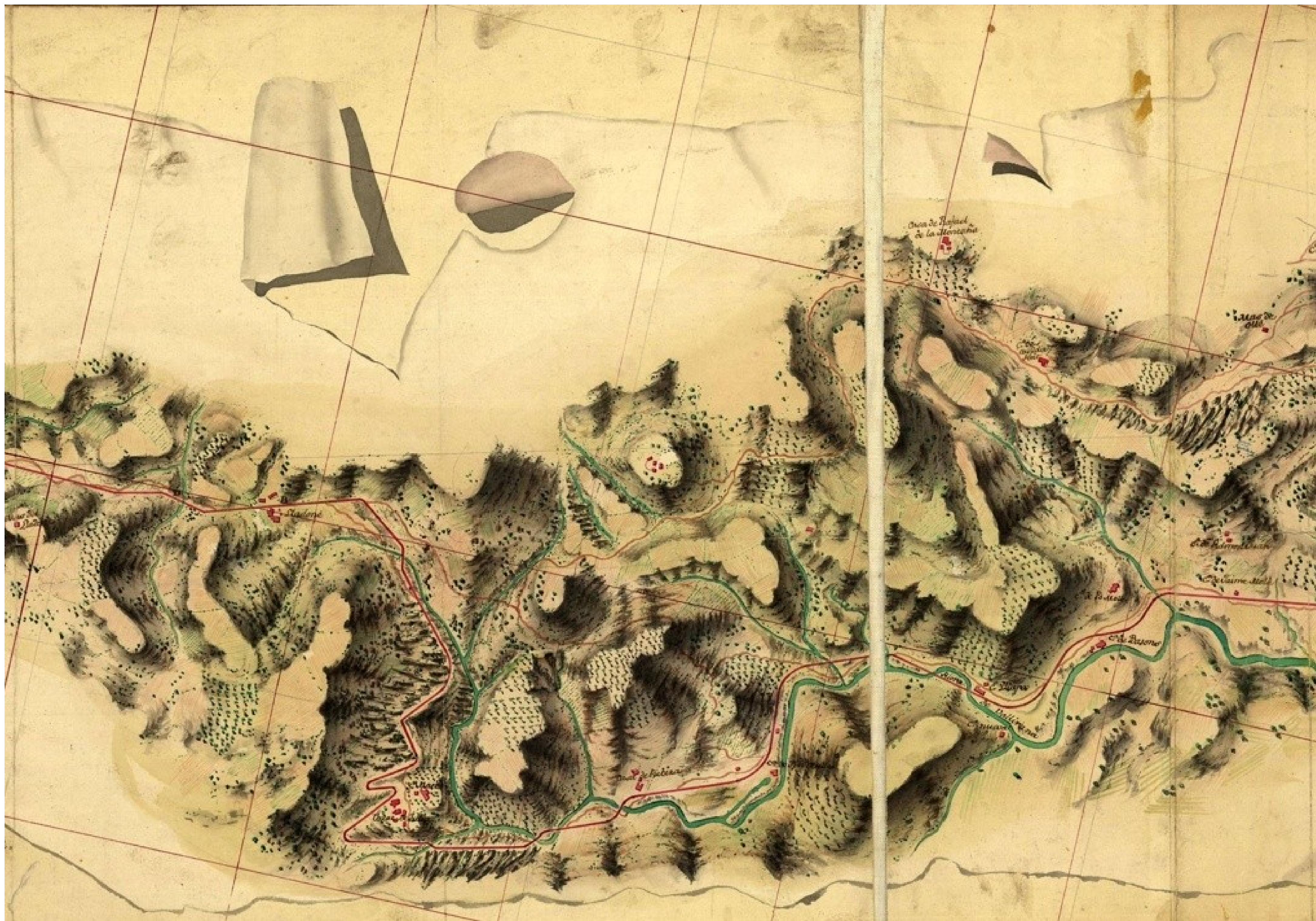
Nota

Queda abierta la comunicacion con Villafranca para todo carruaje, consiguiendose el viajar sin riezgo de aguas, hasta Valencia, està el paso de la Cruz de Ordàl facilitado que es el punto mas alto entre el Puente de Llobregat y la citada Villa, el qual se eleva sobre el primero mil y quinientos pies, y se gana esta altura en Rampa mui suabe que hace insencible al carruaje transitar por este camino, ademas de que hay porciones que siguen de nibèl para que en una distancia tan grande pueda reposar ò descansar el Ganado.

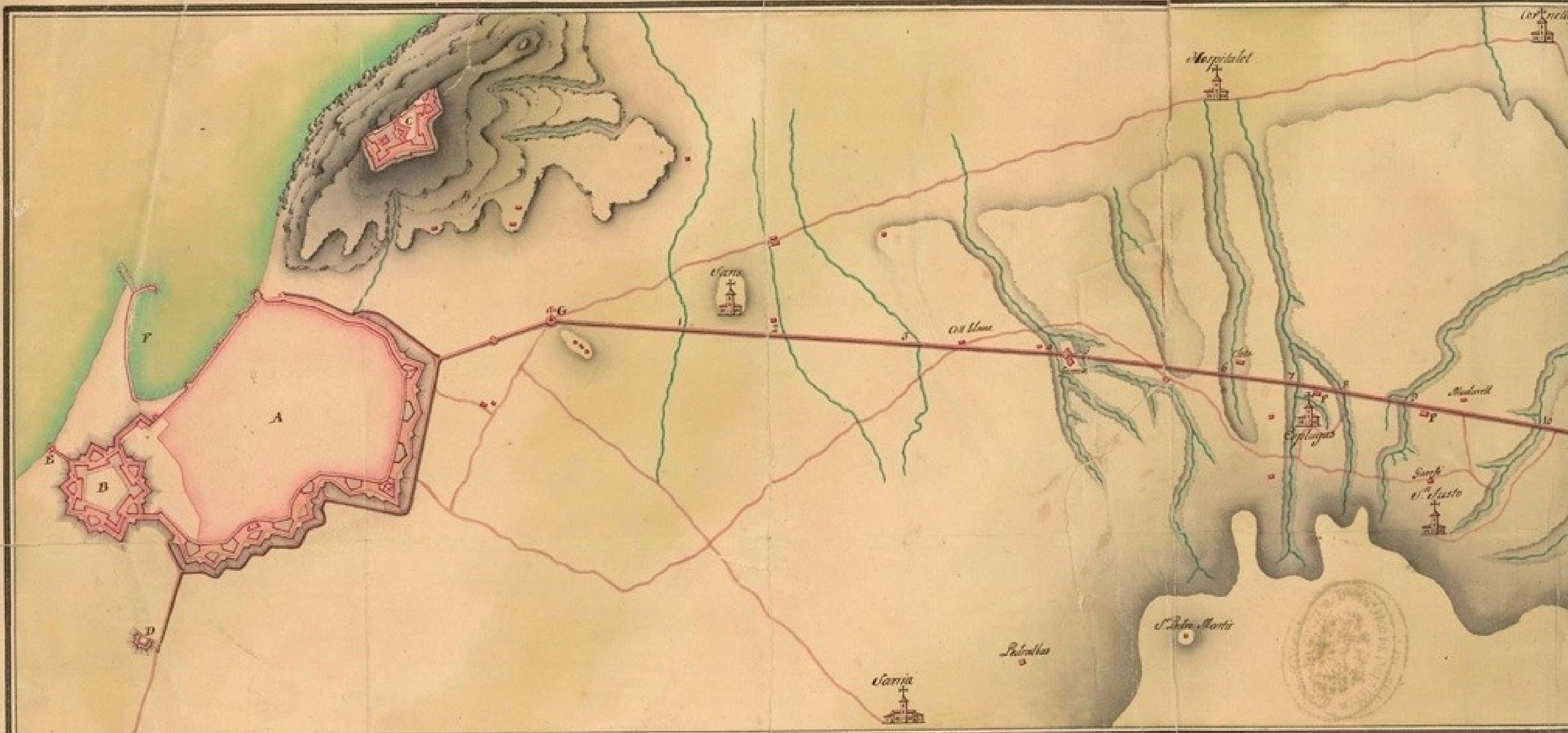
Barcelona 1.º de Febrero de 1774.

Miguel Moreno

Mas de Bernich
Molins de Rey
Cervelló
S.t Vicente de los Horts

Plano de una porcion del Terreno comprehendido desde la Plaza de Barcelona hasta Villafranca de Panades, y Lugares inmediatos, en donde se manifiesta la dir
de la nueva Carretera que desde la citada Plaza se dirige á la de Lerida.

Explicacion

A. Plaza de Barcelona.
B. Ciudadela.
C. Castillo de Monjuihc.
D. Fuerte Pio.
E. Fuerte D.n Carlos.
F. Puerto.

G. Cruz Cubierta, y punto donde se principió la nueva Carretera en Mayo del año de 1762.
GH. Porcion de la nueva Carretera enteramente concluida.
HI. Porcion idem, en donde solo falta el Cascajo.
IL. Porcion idem, en donde actualmente se trabaja.
LM. Porcion idem, proyectada.

MN. Porcion idem, en donde solo falta el Cascajo.
O. Cruz de Ordal, y punto de division de los Corregi
Barcelona y Villafranca.
P. Mesones.
Q. Molinos Arineros
R. Molino Papelero.

Puentes que se han construido en la nueva Carretera.
1. Puente sobre la Riera de Matacans, con un arco de 18 pies de claro, ó diametro.
2. Idem, sobre el primero braso de la Riera blanca, con un arco de 15 pies.
3. Idem, sobre el segundo braso de la citada Riera, con un arco de 24 pies.
4. Idem, sobre el primero braso del Torrente Gornal, con un arco de 66 pies, y dos de 30.
5. Idem, sobre el segundo braso del citado Torrente, con dos arcos de 39 pies.
6. Idem, sobre el Barranco de Clota, con siete arcos de 39 pies.
7. Idem, sobre el Barranco de Esplugas, con cinco arcos de 39 pies.
8. Idem, sobre la Riera del Salto, con un arco de 16 pies ½.
9. Idem, sobre el Barranco de la Rivera Santa, con un arco de 39 pies.
10. Idem, sobre el Torrente Rexahc, con un arco de 39 pies.
11. Idem, sobre la Riera de S.n Justo, con tres arcos de 16 pies ½.
12. Idem, sobre la Riera de la Cruz, con dos arcos de 16 pies ½.
13. Idem, sobre la Riera de Molins, con un arco de 16 pies ½.
14. Idem, sobre la Riera del cabo del Termino, con un arco de 16 pi
15. Idem, sobre la Riera del Duque, con un arco de 16 pies ½.
16. Idem, sobre la Riera del Palac, con un arco de 16 pies ½.
17. Idem, sobre la Riera de los Capellanes, con un arco de 16 pies ½.
18. Idem, sobre la Riera de S.n Pedro, con un arco de 16 pies ½.
19. Idem, sobre la Riera Dimasa, con un arco de 16 pies ½.
Torre blanca
S.n Feliu
S.n Vicente
Cervelló
Riera de Cervelló
Molins de Rey
La Palma

39 pies.
16 pies ½.
16 pies ½.
pies ½.
arco de 16 pies ½.
6 pies ½.
pies ½.
de 16 pies ½.
pies ½.
pies ½.

20. Idem, sobre la Riera de Bonet, con un arco de 16 pies ½.
21. Idem, sobre la Riera de la Gordiola, con un arco de 16 pies ½.
22. Idem, sobre la Riera de Tort, con un arco de 16 pies ½.
23. Idem, sobre la Azequia del Molino, con tres arcos de 4 pies ½.
24. Puente sobre el Rio Llobregat, con quince arcos, los nueve del medio de 69 pies de claro, y los seis colaterales de 55, 43 y 44 pies; los que cargan sobre quatro Pilas de 18 pies de ancho, y dies de 15; y estriban en dos Torreones de 30 pies de ancho, cuyas partidas componen el Total de 339 varas y 2 pies de longitud: El que se principió en Julio del año de 1764, y se concluyó en Julio de 1768.
25. Puente sobre el Torrente Felulla, con un arco de 44 pies.

26. Idem, sobre la Riera de la Palma, con tres arcos de 49 pies.
27. Idem, sobre el Torrente de Matacans, con un arco de 49 pies.
28. Idem, sobre el Torrente de Rijs, con un arco de 30 pies.
29. Idem, sobre el Torrente de Romagosa, con un arco de 49 pies.
30. Idem, sobre el de Casa Esteva, con un arco de 15 pies.
31. Idem, sobre el de las Oliveras, con un arco de 15 pies.
32. Idem, sobre el de la mala dona, con un arco de 30 pies.
33. Idem, sobre el de las Cuebas, con un arco de 15 pies.
34. Idem, sobre el Torrente fondo, con un arco de 49 pies.
35. Puente primero sobre la Riera de Ballirana, con un arco de 39 pies.

e 39 pies.

Villa franca de

N

Casa Llops

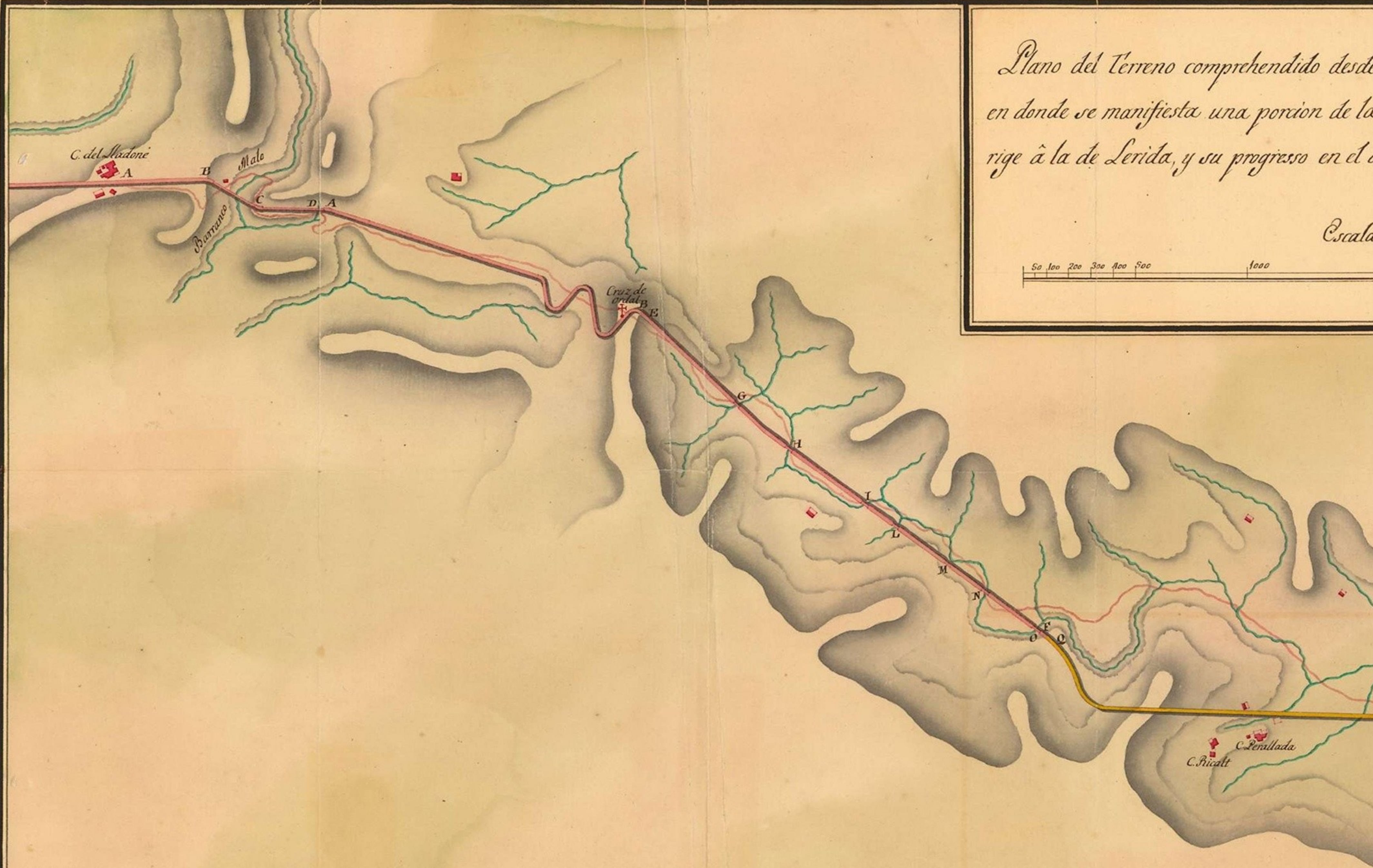
Sn Cugat

M

36. Idem, segundo sobre la citada Riera, con un arco de 42 pies.
37. Idem, sobre el Torrente del Zafarege, con un arco de 30 pies.
38. Idem, sobre el de Arbusá, con un arco de 39 pies.
39. Idem, sobre el de Valle, con un arco de 15 pies.
40. Idem, tercero sobre la Riera de Ballirana, con un arco de 42 pies.
41. Idem, quarto sobre la citada Riera, con un arco de 42 pies.
42. Idem, quinto sobre la misma, con un arco de 39 pies.
43. Idem, sobre el Torrente de Montané, con un arco de 39 pies.
44. Idem, sexto sobre la Riera de Ballirana, con un arco de 39 pies.
45. Idem, sobre el Torrente de la Carbonera, con un arco de 30 pies.
46. Idem, sobre el Torrente del Lladoné, con tres arcos de 39 pies.
47. Puente sobre el Barranco malo, con dobles arcos; esto es cinco inferiores de 33. pies de claro; y trece superiores de 39 pies; los que con sus Pilas componen 218. varas de longitud: El que no está concluido.
48. Idem, sobre la hondonada inmediata al citado Barranco, con un arco de 15 pies.
49. Puente primero sobre el Torrente de la Cruz de ordal, con un arco de 24 pies: Es el que actualmente se trabaja.
50. Idem, segundo sobre el citado Torrente, con un arco de 30 pies, idem.
51. Idem, tercero, sobre el mismo, con un arco de 30 pies, idem.
52. Idem, quarto, con un arco de 30 pies, idem,
53. Idem, quinto, con un arco de 15 pies, idem.
54. Idem, sexto, con un arco de 39 pies, idem.
55. Idem, septimo, con un arco de 39 pies, idem.
56. Puente sobre el Torrente de Casa de Pont, con un arco de 48 pies.
57. Idem, sobre el Torrente de la Encina dulce, con un arco de 30 pies.
58. Idem, sobre el del Hostal nuevo, con dos arcos de 21 pies, y tres de 15.
59. Idem, sobre el de Coll de Bou, con un arco de 48 pies.

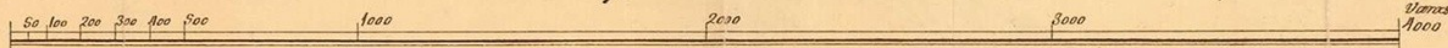
Barcelona y Diciembre á 24 de 1774

Dn Carlos Saliquet

Plano del Terreno comprehendido desde
en donde se manifiesta una porcion de la
rige â la de Lerida, y su progresso en el a
Escala
50 100 200 300 400 500 1000
C. del Madoné
A
B
Malo
C
D
A
Barranco
Cruz de ordal
B
E
G
H
I
L
M
N
O
F
Q
C. Peralta
C. Ricalt

Plano del Terreno comprehendido desde la Casa nombrada del Lladoné hasta Villafranca de Panadés, en donde se manifiesta una porcion de la nueva Carretera que desde la Plaza de Barcelona se dirige â la de Lerida, y su progresso en el año proximo pasado de 1774.

Escala de quatro mil Varas

N
O F Q
C. Rubira
C. Perallada
C. Ricalt
C. Ravella
Q
C. Rosell

A B. Porcione
B C. Puente (
arcos, esto
cuyos pri

2

Explicacion

A B. Porciones de la nueva Carretera en donde solo le falta el Cascajo.

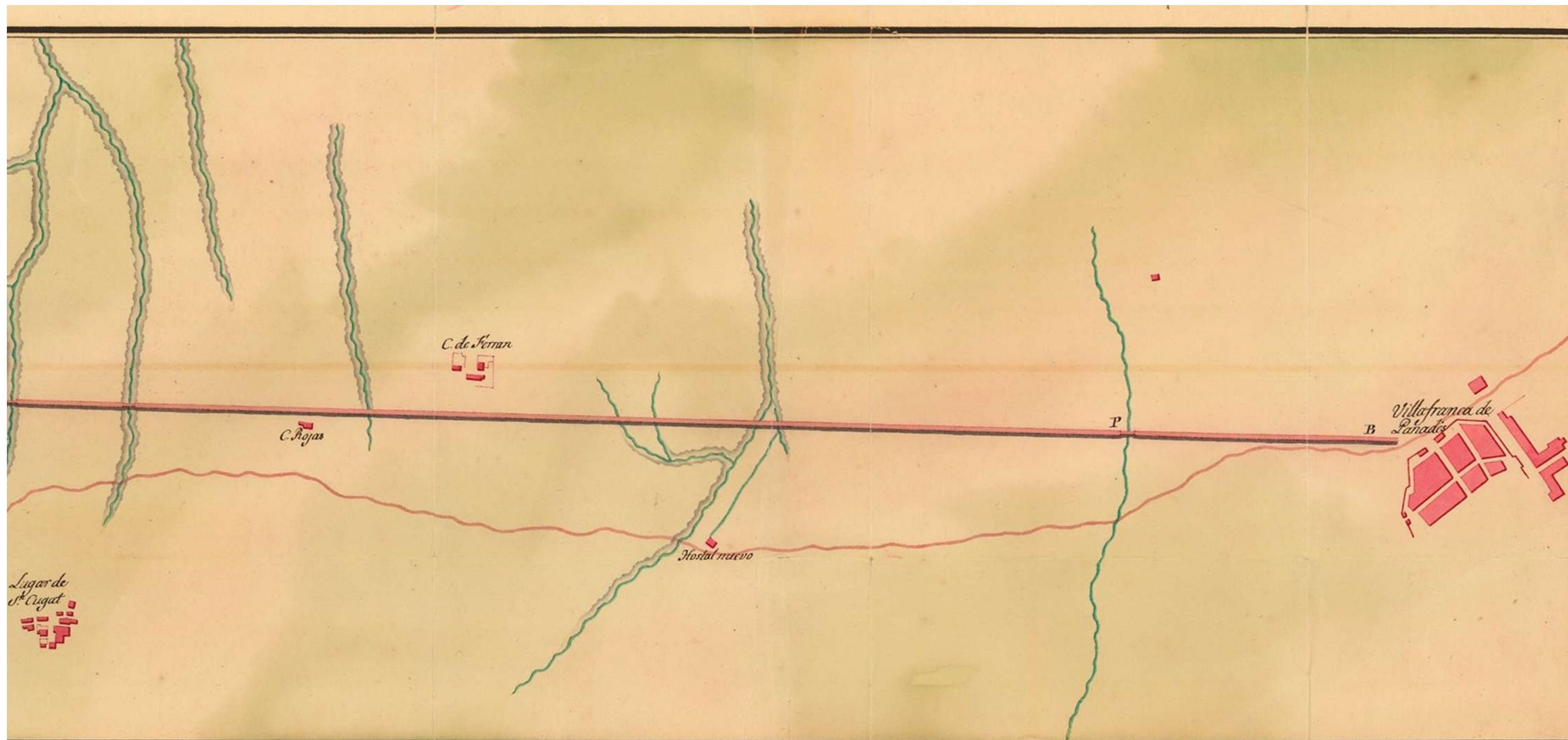
B C. Puente (donde actualmente se trabaja) sobre el Barranco malo, con doble arcos, esto es cinco inferiores, de 33 pies de claro, y trece superiores de 39 pies, cuyos primeros se hallan bueltos, como assi mismo quatro superiores. en los Testeros.

D. Puente con un arco de 15 pies, concluido.

E F. Porcion de la nueva Carretera en donde actualmente se trabaja.

G. Puente 1.º y Calzadas sobre el Torrente de la Cruz de Ordal, con un arco de 24 pies, casi concluido, y terraplenado.

H. Puente 2.º y Calzadas, con un arco de 30 pies, idem.

arco de

I. Puente 3.º y Calzadas, con vn arco de 30 pies, idem.

L. Puente 4.º y Calzadas, con vn arco de 30 pies, idem.

M. Puente 5.º y Calzadas, con vn arco de 15 pies, en el que actualmente se trabaja.

N. Puente 6.º y Calzadas, con vn arco de 39 pies, idem.

O. Puente 7.º y Calzadas, con vn arco de 39 pies, casi concluido.

P. Puente sobre el Torrente de Coll de Bou, con vn arco de 48 pies.

Q. Porcion de la nueva Carretera proiectada.

Barcelona y Marzo á 11 de 1775.

D.n Carlos Saliquet

DOCUMENTACIÓ

CARTOGRAFIA

Ministerio de Defensa de España. Biblioteca virtual.

Miguel Moreno. Plano del terreno comprehendido desde la villa de Molins de Rey, hasta Lladone, en donde se manifiesta una porción de la nueva carretera que desde la plaza de Barcelona se dirige a la de Lerida, como assimismo su progresos en los años proximos pasados de 1769 y 1770 (Barcelona, 12 de febrer de 1771).

Miguel Moreno. Plano del terreno comprehendido desde la villa de Molins de Rey hasta la de Villafranca de Panadés en donde se manifiesta una porción de la nueva carretera que desde la plaza de Barcelona se dirige a la de Lerida, como assimismo su progresso en el año proximo passado de 1772 (Barcelona, 10 d'octubre de 1773).

Miguel Moreno. Plano del terreno comprehendido desde la villa de Molins de Rey hasta la de Villafranca de Panadés en donde se manifiesta una porcion de la nueva carretera que de la plaza de Barcelona se dirige a la de Lerida, como asimismo su progreso en el año proximo pasado de 1773 (Barcelona, 10 de febrer de 1774).

Carlos Saliquet. Plano de una porción del terreno comprendido desde la plaza de Barcelona hasta Villafranca de Panades, y lugares inmediatos, en donde se manifiesta la dirección de la de la nueva carretera que desde la citada plaza se dirige a la de Lerida (Barcelona, 24 de desembre de 1774).

Carlos Saliquet. Plano y perfiles del puente que se construye en la nueva carretera de Cataluña que se dirige desde la plaza de Barcelona hasta la de Lerida; situado sobre el barranco malo, entre el puente de Llobregat y Villafranca (Barcelona, 28 de gener de 1775).

Carlos Saliquet. Plano del terreno comprendido desde la casa nombrada del Lledoné hasta Villafranca de Panadés, en donde se manifiesta una porción de la nueva carretera que desde la plaza de Barcelona se dirige a la de Lérida, y su progresso en el año proximo pasado de 1774 (Barcelona, 4 de març de 1775).

Carlos Saliquet. Plano del terreno comprendido desde la casa nombrada del Lladoné hasta Villafranca de Panades, en donde se manifiesta una porción de la nueva carretera que desde la plaza de Barcelona se dirige a la de Lérida, y su progreso en el año proximo pasado de 1775 (Barcelona, 27 de gener de 1776).

Carlos Saliquet. Perfiles cortados sobre la longitud del nuevo camino del Principado de Cataluña, que contienen la distancia comprehendida desde el puente sobre el torrente del coll de Ordal hasta la porción del camino construido hacia Villa Franca (Barcelona, 13 de juliol de 1776).

Plano y perfiles del puente del barranco malo en la carretera de Villafranca [Anònim i sense data].

Plano, perfiles y elevaciones del puente empezado en el barranco malo [Anònim i sense data].

Plano de una porción de la nueva carretera del Principado de Cataluña, comprehendida entre los torrentes de Montané y Ordál, en cuia mediación se halla situado el barranco malo [Figuran los puentes sobre los torrentes de Montané, Barrirana, Carbonera, Lledoner, Ordal]. [Anònim i sense data].

Pedro Beaumont. Plano del barranco malo, en que se manifiesta la situación del puente existente y dirección de las porciones de camino de entrada y salida, e igualmente las diferentes ideas que ha habido en hacer pasar el camino a derecha e izquierda del referido puente abandonado este (Vilafranca del Panadés, 2 de setembre de 1778).

Pedro Beaumont. Plano, perfiles, y mitad de la elevación del primer proyecto de un puente nuevo en la misma situación, que el que no se finalizó sobre el barranco malo (Vilafranca del Panadés, 2 de setembre de 1778). Verso: Plano, perfiles y [...] del primer proyecto de un puente nuevo en la misma situación que el que no se finalizó sobre barranco malo.

Pedro Beaumont. Plano elevaciones y perfíl del 2º proyecto el cual denota el metodo de combertir la obra del puente del barranco malo en un fuerte calzada dejando el paso libre a las aguas por medio de una alcantarilla (Vilafranca del Panadés, 2 de setembre de 1778).

BIBLIOGRAFIA

Gazeta de la Regencia de España e Indias (11/9/1810).

Bruno Bret. *Oracion fúnebre que en las solemenes ecsequias* [...] *a la memoria de su difunto prelado el Ilmo. Sor. D. D. Fr. Raimundo Strauch y Vidal* (Vic, 1824).

Pablo Piferrer, Francisco Pi y Margall. *Recuerdos y bellezas de España. Cataluña*, tomo 2º (Barcelona, 1839).

A.L.A. [Antoine Laurent Apollinaire] Fée. *L'Espagne a cinquante ans d'intervalle, 1809-1859* (Paris, 1861).

Joaquín Rubió y Ors. *Noticia de las vida y escritos de D. Manuel Milá y Fontanals* (Barcelona, 1887).

Francisco Nacente. *El constructor moderno. Tratado teórico y práctico de arquitectura y albañilería* (Barcelona, 1890).

Larreguy de Civrieux. *Souvenirs d'un Cadet (1812-1823)* (Paris, 1912).

Manuel González Moreno. *La accidentada historia del Puente del Lladoner* (Vallirana, 1987).

El Baix Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora (Barcelona, 1992).

Diversos. Vallirana. Dades històriques (904-1900). Homes, fets i gent (Vallirana, 1989).

Albert Esteves. *Vallirana. Baix Llobregat. Guia del patrimoni històric i artístic* (Molins de Rei, 1998).

Josep Campmany. «La guerra de Successió a Gavà i Eramprunyà (1700-1720)» *Materials del Baix Llobregat*, nº4 (Sant Feliu de Llobregat, 1999).

Francesc Ollé Dorca, Jaume Montané. *La Vallirana del segle XX. Imatges i Memòria* (Sant Feliu de Llobregat, 2007).

Memorias del Mariscal Suchet sobre sus campañas en España, 1808-1814 (Zaragoza, 2012).

Teresa Navas. *Planificació, construcció i mobilitat: La modernització de la xarxa viària a la regió de Barcelona. 1761-1969*. Tesi doctoral (2012).

Josep Llurba Rigol. Èric Gómez Aznar. *Molins medievals i molins paperers a Cervelló* (Cervelló, 2017).

Jaume Montané. *Vallirana, 1836-1979. Cròniques d'arxiu* (Vallirana, 2022).

La bibliografia de les cròniques dels viatgers, i altres aspectes del món dels camins reals, es pot consultar als meus llibres:

El Camí Real de València (Mataró, 2016)
Contra la geografía.Viajeros y caminos en la España del Quijote (2018)
Los viajeros ilustrados. Por los caminos reales de España (2019)
1802. El Grande Viaje del rey Carlos IV. Jornada de Barcelona (2021)
Els Milans del Bosch del segle XVIII (2021)
Ambrosio Borsano. Discurso General (2022)
Conde de Darnius. Guía de los Caminos (2022)
El Camí Real de França (2023).

https://ub.academia.edu/FrancescCosta
https://archive.org/details/@francesc_costa
https://zenodo.org/communities/fco/?page=1&size=20

se formaba lo pont superbo de tres alts y de tant en tant se tiraban barrinadas, que fumaban en una pedrera que cerca de allí era y, a poch rato que haguérem nosaltres passat per aquell paratge tan escabrossot, se dispara una de prou forta, suposat que quant passàbam per la vora de aquella especie de cabernas de Vulcano forgàban los barrinayres en figura de cíclopes a aquellas descomunals peñas, com de facto se derriba gran porció de roca

Baró de Maldà, agost de 1771